



MEHMET SELÇUK
OĞUZDEĞER

GELENEKSEL TÜRK MÜZİKLERİ
ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2024



T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

KÜLTÜREL PERFORMANS BAĞLAMINDA
MEVLEVİ SEMA TÖRENLERİ

MEHMET SELÇUK OĞUZDEĞER

GELENEKSEL TÜRK MÜZİKLERİ
ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2024

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK MÜZİKLERİ ANABİLİM DALI

KÜLTÜREL PERFORMANS BAĞLAMINDA
MEVLEVİ SEMA TÖRENLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MEHMET SELÇUK OĞUZDEĞER

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ADNAN TÖNEL

VAN, 2024

KABUL VE ONAY

Mehmet Selçuk OĞUZDEĞER tarafından hazırlanan “KÜLTÜREL PERFORMANS BAĞLAMINDA MEVLEVİ SEMA TÖRENLERİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Müzikleri Anabilim Dalında Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Prof. Dr. Adnan TÖNEL Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Geleneksel Türk Müzikleri Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Başkan: Prof. Dr. Adnan TÖNEL Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Geleneksel Türk Müzikleri Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Zehra DİLSİZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Geleneksel Türk Müzikleri Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Yiğit KOCABIYIK İğdır Üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi Müzikoloji Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Yedek Üye: Doç. Dr. Gönenç HONGUR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Geleneksel Türk Müzikleri Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Yedek Üye: Doç. Dr. Mehmet ÖZBEK Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü İletişim Teknolojileri Anabilim dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	04/06/2024
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (04.06.2024)

İmza:

Mehmet Selçuk OĞUZDEĞER

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Selçuk OĞUZDEĞER

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs, 2024

KÜLTÜREL PERFORMANS BAĞLAMINDA MEVLEVİ SEMA TÖRENLERİ

ÖZET

Mevlevi sema törenleri, köklü bir Türk İslam geleneğinin canlı bir örneğini sunmakta ve kültürel zenginliğiyle dikkat çekmektedir. Bu gelenek, 13. yüzyılda yaşamış ünlü mistik ve şair Mevlâna Celaleddin Rumi'nin derin öğretilerinden esinlenerek geliştirilmiştir. Mevlâna'nın tasavvufi anlayışını ve insana dair evrensel mesajlarını yansıtan bu törenler, semazenlerin eşsiz dönme performanslarıyla sembolize edilir. Her biri uzun bir eğitim sürecinden geçen semazenler, dönüş hareketleriyle Allah'a olan aşkı ve bağlılığı ifade ederler. Bu dönüş, aynı zamanda insanın içsel yolculuğunu ve manevi arayışını temsil eder.

Mevlevi sema törenleri, kültürel performansın çeşitli alt başlıklarını bünyesinde barındıran ve bu bağlamda kültürel performansın en önemli örneklerinden biri olarak nitelendirilebilecek bir ritüeldir. Bu törenler, toplumun değerlerini, inançlarını ve tarihsel süreç içerisinde kazandığı kültürel birikimleri yansıtan bir performans biçimidir. Mevlevi sema törenleri, ritüelistik yapısı, müzikal unsurları, sembolik hareketleri ve katılımcıların manevi deneyimleriyle kültürel performansın tüm bileşenlerini içermektedir.

Bu çalışma, Anadolu'nun köklü geleneği Mevleviliğin sembolü olan sema törenlerini, kültürel performans kavramı çerçevesinde değerlendirir. Aynı zamanda Mevlevilik geleneğinin tarihsel kökenlerini, zaman içinde geçirdiği evrimi ve ritüellerini performans kuramı perspektifinden derinlemesine inceleyecektir. Kültürel performansın öncü bir örneği olmasına rağmen, bu alanda yapılmış mevcut bir araştırmanın bulunmaması, incelediğimiz konuyu daha özel ve önemli kılmaktadır. Bu nedenle, çalışmamız sadece akademik bir boşluğu doldurmakla kalmayacak, aynı zamanda Mevlevi geleneğinin zengin mirasını daha geniş kitlelere tanıtmaya amacını da taşıyacaktır.

Anahtar Kelimeler : Mevlevilik, Mevlevi Sema Törenleri, Tören, Performans,
Kültürel Performans, Ritüel

Sayfa Sayısı : IX+68

Danışman : Prof. Dr. Adnan TÖNEL

Master's Thesis

Mehmet Selçuk OĞUZDEĞER

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Mayıs, 2024

MEVLEVI SEMA CEREMONIES IN THE CONTEXT OF CULTURAL PERFORMANCE

ABSTRACT

Mevlevi sema ceremonies offer a vivid example of a deep-rooted Turkish-Islamic tradition and attract attention with their cultural richness. This tradition was developed inspired by the profound teachings of Mevlana Celaleddin Rumi, the famous mystic and poet who lived in the 13th century. These ceremonies, which reflect Mevlana's mystical understanding and universal messages about humanity, are symbolized by the unique whirling performances of whirling dervishes. Whirling Dervishes, each of whom has gone through a long training process, express their love and devotion to God with their turning movements. This return also represents man's inner journey and spiritual quest.

Mevlevi sema ceremonies are a ritual that includes various subheadings of cultural performance and can be described as one of the most important examples of cultural performance in this context. These ceremonies are a form of performance that reflects the values, beliefs and cultural accumulation of the society over the historical process. Mevlevi sema ceremonies include all components of cultural performance with their ritualistic structure, musical elements, symbolic movements and spiritual experiences of the participants.

This study evaluates the sema ceremonies, which are the symbol of Anatolia's deep-rooted Mevlevi tradition, within the framework of the concept of cultural performance. At the same time, it will examine in depth the historical origins of the Mevlevi tradition, its evolution over time, and its rituals from the perspective of performance theory. Although it is a pioneering example of cultural performance, the lack of existing research in this field makes the topic we examine more special and important. Therefore, our study will not only fill an academic gap, but will also aim to introduce the rich heritage of the Mevlevi tradition to wider audiences.

Keywords : Mevlevi Order, Mevlevi Sema Ceremonies, Ceremony,
Performance, Cultural Performance, Ritual
Number Of Pages : IX+68
Advisor : Prof. Adnan TÖNEL

TEŞEKKÜR

Araştırmamız, bilimsel araştırma alanında benim için sadece bir dönüm noktası olmakla kalmamış, aynı zamanda kişisel ve akademik gelişimimde önemli bir adım olmuştur. Bu çalışma, araştırma yöntemlerini anlamama ve uygulama yeteneğimi geliştirmeme, bilgi ve becerilerimi derinleştirerek bilimsel düşünme yeteneğimi olgunlaştırmama büyük katkı sağlamıştır. Öncelikle, tez danışmanım Prof. Dr. Adnan Tönel'e sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim. Kendisinin değerli yönlendirmeleri, derin bilgisi ve destekleri olmadan bu çalışmayı tamamlamak mümkün olmazdı. Kendisinin sağladığı rehberlik ve motivasyon sayesinde, bu tez çalışması daha derinlemesine ve anlamlı bir şekilde ele alınabildi. Aynı zamanda, Arş. Gör. Dr. Gül Kaplan Ekemen'e katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Tez çalışmamın farklı aşamalarında katkıda bulunan diğer akademisyenlere, meslektaşlarıma ve aileme de şükranlarımı sunmak isterim. Onların destekleri bu tezin olgunlaşmasında kritik bir rol oynadı.

Mehmet Selçuk OĞUZDEĞER

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
ÖN SÖZ.....	viii
GİRİŞ	1
1. MATERYAL VE YÖNTEM.....	5
1.1. Problem Durumu.....	6
1.2. Alt Problemler.....	7
1.3. Amaç	7
1.4. Önem.....	8
1.5. Varsayımlar.....	8
1.6. Sınırlılıklar	9
1.7. Araştırmanın Modeli	9
1.8. Evren ve Örneklem	9
1.9. Verilerin Toplanması	9
1.10. Veri Analizi.....	10
1.11. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması.....	10
2. MEVLEVİLİK	11
2.1. Mevlevilikte Ruhani Yolculuk.....	16
2.1.1. Mevlevilik Eğitimi	18
2.2. Ritüel.....	19
2.3. Mevlevilikte Ritüeller	22
2.4. Şeb-i Arus	26
3. SEMA	27
3.1. Mevlevi Sema Törenleri ve Evrimi.....	27
3.2. Sema Esnasında İcra Edilen Müzik ve Evrimi	33
3.3. Ney ve Kudüm Gibi Enstrümanların Rolü.....	36
4. MUSİKİ VE SEMA	40
4.1. Sema'nın Musiki Yönü	40
4.2. Manevi Yolculukta Müzik	41

4.3. Manevi Topluluk Bağının Güçlendirilmesi	41
4.4. Ruhani Yükseliş Teşvik	41
5. PERFORMANS KURAMI	43
5.1. Performans Nedir?	45
5.2. Performansın İç Dünyası.....	49
5.3. Performansta İletişim Modu	51
6. KÜLTÜREL PERFORMANS	53
6.1. Kültürel Performans Nedir?	53
6.2. Kültürel Performanslarda Ayna	56
6.3. Kültürel Performansta İcra Uygulamaları.....	56
7. KÜLTÜREL PERFORMANS VE MEVLEVİ SEMA TÖRENLERİ.....	58
7.1. Kültürel Performans Bağlamında Mevlevi Sema Törenleri	58
7.2. Mevlevi Sema Törenlerinin Kültürel Performans İçindeki Yeri ve Önemi	61
7.3. Sema Törenlerinin Kültürel Performans Bağlamındaki Önemi ve Amacı	64
7.4. Kültürel Performans Kavramı Bağlamında Mevlevi Sema Törenlerinin Önemine Dair Başlıklar	65
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	67
KAYNAKÇA	69
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

ÖN SÖZ

Anadolu'nun inanç sistemlerinin temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilen Mevlevilik, bölgenin kültürel dokusunu derinlemesine etkileyen bir fenomen olarak öne çıkmaktadır. Mevlevilik, özellikle Anadolu'nun tarihinde ve toplumsal yapısında önemli bir rol oynamış ve bu bölgenin kimliğinin şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans boyutu, görsel ve işitsel unsurların etkileşimiyle ön plana çıkar. Bu törenler, ritüel danslarının yanı sıra, görsel ve işitsel öğelerin birleşimiyle ait oldukları kültürün derinliklerine ulaşır. Mevlevi sema törenleri de kendine özgü giyim, hareket, müzik tarzı ve estetik anlayışıyla, Mevlevilik geleneğinin köklerini yansıtır.

Bu çalışmanın temel yapısını Mevlevi sema törenleri oluşturmaktadır. Mevlevi sema törenleri, icra edildiği ortamın ruhunu yansıtarak, bir toplumun kültürel özelliklerini gelecek kuşaklara aktarma işlevini üstlenir. Bu törenler, sema mekanındaki atmosfer, semazenlerin hareketleri, ney sesi ve ilahi melodileriyle Mevlevilik geleneğinin derin manevi ve estetik değerlerini canlandırır. Her bir semazenin adeta bir figüran gibi rol aldığı bu ritüel, Mevlevilik yolunun özünü gözler önüne serer. Mevlevi sema törenleri, sadece bir gösteri değil, aynı zamanda kültürel bir mirasın canlı bir ifadesidir. Bu törenlerin her bir detayı, Mevlevilik geleneğinin derinliklerinde yatan manevi ve kültürel zenginliği yansıtarak, izleyicilere benzersiz bir deneyim sunar. Bu tez, "Kültürel Performans Bağlamında Mevlevi Sema Törenleri" üzerine bir araştırma çalışmasının ürünüdür.

Bu çalışma, giriş ve materyal yöntem bölümü hariç altı ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Mevlevilik tarihi ve günümüze kadar olan ritüelleşme süreci ile ilgili kaynak araştırmalarıyla bilgi verilmektedir. İkinci bölümde Mevlevi sema törenlerinin gelişim süreci ve müzik yönü ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, semanın müziksel yönüne odaklanmak için gerekli kaynak araştırmaları yapılarak açıklamalarda bulunmaktadır. Dördüncü bölüm, performans kuramı kavramını tanımlamakta ve bu alanda yapılan çalışmalardan örneklerle okuyucuyu bilgilendirmektedir. Beşinci bölümde, kültürel performansın tanımı, gelişim süreci ve

çeşitli kullanım alanları ele alınmaktadır. Altıncı ve son bölümde ise, çalışmanın temel başlığı olan Mevlevi sema törenlerinin günümüze kadar varlığını sürdüren ritüelleşmiş kurallarının kültürel performans içindeki yerine odaklanılmaktadır.

Yaptığımız bu çalışma, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans bağlamında bilimsel olarak yapılan ilk çalışma örneğini sunmaktadır. Mevlevi sema törenlerinin yapısı, icra özellikleri ve kültürel işlevlerinin kültürel performans bağlamında yapılacak diğer araştırmalara zemin olmasını temenni ederiz.



GİRİŞ

Geleneksel Türk İslam kültürünün değerli bir bileşeni olarak kabul edilen Mevlevi sema törenleri, yüzyıllardır manevi derinlikleri ve estetik zenginliğiyle insanları etkilemeye devam etmektedir. Bu ritüel, Mevlâna Celaleddin Rumi'nin öğretileri ve yaşam felsefesi üzerine kurulmuş sembolik anlamlarla yüklü bir dans ve meditasyon formudur. Mevlevilik, insanların manevi yolculuklarında rehberlik eden sevgi, hoşgörü ve birlik duygularını pekiştiren bir tarikattır. Sema törenleri bu değerleri somutlaştırır.

Mevlevilik 1273 yılında Hz. Mevlâna Celaleddin Rumi'nin hayata gözlerini yumduktan sonra merkezi günümüzdeki Konya iline bağlı olan Mevlâna ve felsefesini birçok kesime ulaştırmak amacıyla kurulmuş bir tarikattır.

Gökçe Uysal'ın aktarımıyla; ‘‘Mevlâna Mevleviliğin kurucusu olmamakla birlikte, müritleri tarafından fikir babası olarak kabul edilmiş ve Mevleviliğin Piri olarak anılmıştır’’ (Uysal, 2016:11).

Mevlevi semasının doğuşuyla ilgili bazı kaynaklara göre; Mevlâna'nın Şems ile tanışmasının ardından, Şems'in isteği üzerine semanın ortaya çıktığı belirtilmektedir. Semanın ilk doğuşu günümüzdeki formlarından oldukça farklıydı ve yüzyıllar boyunca gelişerek bir kültür formuna dönüşüp ritüelleriyle günümüzde hala aktif olarak törenler icra edilmektedir.

Akmaz ile Sürme'nin aktarımıyla; ‘‘Mevlevilik 15. Yüzyıla kadar gelişerek esas ve usuller tamamladıktan sonra, günümüzdeki formuna ulaşabilmesi için son şeklini almak üzere günümüze kadar ulaşmıştır.’’ (Tanrıkorur, 2000’ den aktaran Akmaz ve Sürme, 2018, s.426).

Performans kavramı 20. yüzyılın son çeyreğine doğru belirli bir disiplin halini almaya başlamıştır ve ilk olarak tiyatro odaklı olarak ortaya çıkmış daha sonra diğer sanat ve disiplinlerle de ilişkilendirilmiştir. Performans, insanlık tarihi kadar eski bir

geçmişe sahiptir. İnsan varoluşu ve çevresini keşfetme süreciyle birlikte performans olgusu ortaya çıkmıştır. İnsanın fizyolojik ihtiyaçlarının başında gelen beslenme gereksinimi ve bunu sağlamak için yapılan avcılık faaliyetleri performansın erken örneklerindendir. Bu avcılık sürecinde sergilenen her türlü durum ve hareket birer performans olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, performansın insanlık tarihindeki kökleri derinlere uzanır ve insanların yaşamlarını sürdürmek için sergiledikleri çeşitli becerilerin bir parçasıdır.

Performans günümüzde birden fazla bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bazı kaynaklar tiyatro, dans veya opera salonunu dolduran izleyicilerin seyirci olarak da bir performans sergilediğini aktarmaktadır.

Prof. Dr. Tönel'in tiyatrodaki seyirci performansını vurguladığı dizeleri şu şekildedir.

“ ...Tiyatro, izleyici karşısına çıkmadan bir hiçtir; oyun metni yazılı ve basılı olsa da, prova yapılmış olsa da, tüm reji, tasarım hazır olsa da hiçtir. Tüm hazırlığı tamamdır ama henüz var olmamıştır. Seyirci ve oyuncu mekânda buluşmadığı sürece de var olamayacaktır”(Tönel,2013:10).

Prof. Dr. Tönel'in tiyatrodaki seyirci performansı üzerine kaleme aldığı yazısının bu bölümünde, tiyatro disiplini içerisinde seyircinin rolünü ve etkisini değerlendirmeye yönelik önemli bir katkı sunmaktadır. Tönel, seyircinin tiyatro deneyimindeki etkin rolünü vurgulayarak, sahne sanatlarının sadece aktörler tarafından değil, aynı zamanda seyirci tarafından da etkili bir şekilde şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, Tönel'in tiyatrodaki seyirci performansı üzerine yazdığı yazısı, tiyatro disiplini içerisinde seyircinin önemli bir unsuru olarak kabul edilmesine ve tiyatro deneyiminin etkileşimli bir süreç olarak anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Performans kuramı ile performans türleri türetilmiştir. Bunlardan biri olan kültürel performans terimi ile karşılaşmamız 1959' da Milton Singer tarafından Hint kültürü üzerine hazırlanan bir kitabın giriş bölümünde kullanılmıştır.

Kültürel performans, bir toplumun veya belirli bir kültürün değerleri, normları, gelenekleri ve sanatsal ifadeleri üzerinden gerçekleşen bir etkinliği ifade eder. Bu performanslar genellikle; dans, müzik, tiyatro, ritüeller, törenler, gösteriler ve diğer çeşitli sahne sanatları aracılığıyla ortaya konabilir. Kültürel performanslar, bir toplumun kimliğini, tarihini, inançlarını ve yaşam tarzını yansıtabilir. Kültürel performanslar, belirli bir topluluğun bir araya gelmesini, dayanışmasını ve iletişimini güçlendirebilir. Bu tür etkinlikler, kültürel mirasın aktarılması ve gelecek kuşaklara taşınması açısından da önemlidir.

Araştırma konumuzun ana başlığını oluşturan kültürel performans; bir topluluğun içinde bulunan eğlence, yas, inanç ve ritüellerinin bütünüdür. Kısacası, kültürel performans kuramı halka ait olan her şeyi kapsar diyebiliriz.

Daha önce yapılan bilimsel çalışmalarda Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans olarak ele alınmamış olması, bu alanda gerçekleştirilecek yeni bir çalışmanın önemini vurgular. Bu çalışma, Mevlevi sema törenlerini kültürel performansın bir örneği olarak inceleyen ilk bilimsel araştırma olma özelliğini taşıyacaktır. Daha önce ‘‘performans’’ başlığı altında yapılan çalışmalarda Mevlevi sema törenlerinin yalnızca bir performans olarak ele alındığı ve bu değerlendirmenin yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Bundan dolayı, alandaki araştırmaların kapsamının genişletilmesi gerektiği açıktır. Çünkü Mevlevi sema törenleri, sadece bir gösteriden ibaret olmayıp aynı zamanda derin kültürel ve manevi anlamlar taşır.

Mevlevi sema törenlerinin performans kuramı kavramı içinde ele alınması, bu ritüellerin sadece fiziksel bir gösteriden ibaret olmadığını aynı zamanda semboller, ritüeller ve duygusal içerikler aracılığıyla derin anlamlar taşıdığını vurgular. Bu çalışma, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans olarak değerlendirilmesi için bir çerçeve sunacaktır. Bu ritüellerin estetik, duygusal ve manevi boyutlarını incelerken performans kuramının sağladığı bakış açısını kullanacaktır.

Bu bağlamda, araştırma çalışmamız, Mevlevi sema törenlerini kültürel performans bağlamında detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Mevlevi

kültürünün belirgin bir ögesi olan sema törenleri, kültürel performansın içkin bir parçası olarak değerlendirilir. Mevlevilik felsefesi ve ritüelleri, sema törenleri vasıtasıyla somutlaşır ve bu törenler, Mevlevi kültürünün derinleşmesine katkıda bulunur.

Ele aldığımız bu  alışma, Mevlâna Celaleddin Rumi'nin öncülüğünü yaptığı sema törenlerinin tarihsel evrimini günümüze kadar detaylı bir şekilde ele almayı ve bu süreçte ortaya çıkan ritüellerin içeriğini, yerini ve önemini farklı disiplinlerden edinilen bilgiyi bir araya getirerek incelemeyi hedeflemektedir.

Bu araştırma, kültürel performansın alt alanı olan performans kuramı üzerinden Mevlevilik geleneğinin önemli bir bileşeni olan sema törenlerinin ritüelleşmiş kurallarını detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Mevlevi sema törenlerinin tarihsel kökenlerini aydınlatmayı hedefleyen bu  alışma, Mevlevilik kültürünün anlaşılmasına katkıda bulunacak ve bu kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olabilecektir.

Bu  alışma, Mevlevilik geleneğinin doğuşundan günümüze kadar olan tarih boyunca gelişen ritüellerini izleyerek, bu ritüellerin kültürel performans içindeki derin bağlarını keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmamız, Anadolu kültüründe temelleri atılan Mevleviliğin sema törenlerinin kültürel performans olup olmadığı sorusu etrafında şekillenmiştir. Elde edilen veriler, kaynak (literatür) taraması yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Daha önce alanında yapılmamış olan bu çalışma, kültürel performans ve Mevlevi sema törenleri üzerine yapılan araştırmaları bir araya getirerek yeni bir bakış açısı sunmuştur.

Bu hipotez, Mevlevi sema törenlerinin Anadolu kültüründeki belirgin ve köklü yerine odaklanarak, bu törenlerin tarih boyunca nasıl evrildiğini ve bu evrim sürecinde gelişen ritüellerin kültürel performans açısından nasıl değerlendirilebileceğini incelemeyi hedeflemektedir.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Kültürel performans bağlamında Mevlevi sema törenlerine dair yapılan araştırmalarda bilimsel bir çalışmanın mevcut olmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışma, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans bağlamında gerçekleştirilen ilk bilimsel araştırma örneği olup, gelecekte yapılacak çalışmalara kaynak sağlayabilecek niteliktedir. Çalışmamız, Mevlevilik kültürünün başlangıcından itibaren yapılan araştırmaları incelemekte ve uzun bir süreç içinde kurallaşarak ritüelleşmiş çalışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmalar, kültürel performans içindeki rolünü belirleyerek Mevlevi sema törenlerinin süreçlerini alt başlıklarla ilişkilendirmiştir.

Tezin ilk bölümünde, Mevlevilik geleneğinin tanımı, doğuşu, oluşum süreçleri ve bu süreçte Mevlâna'nın rolü detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra, Mevlevilik eğitim süreci incelenmiş ve bu süreçte günümüze kadar kurallaşmış ritüellerden bahsedilmiştir. Bu bağlamda, Mevlevilik geleneğinin en önemli ritüeli olan Şeb-i Arus töreni de ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

İkinci bölümde, 'sema' kelimesinin çeşitli kaynaklardaki anlamları incelenmiş ve araştırılmıştır. Ardından, Mevlevi sema törenlerinin doğuşundan günümüze olan evrimi ele alınmıştır. Bu evrim sürecinde, törenler esnasında icra edilen müzik ve bu müziğin zaman içindeki değişimi ile önemli müziksel unsurlar ve besteleri üzerinde durulmuştur. Son olarak, törenlerde büyük bir öneme sahip olan ney ve kudüm gibi enstrümanların rolü üzerine detaylı bir çalışma yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, müzik ve sema arasındaki ilişkiye odaklanılarak, bu birliktelikten doğan manevi bir yolculuk ve toplum ile Mevlevi sema törenleri arasındaki manevi bağlantı ele alınmıştır. Bu bağlamda, sema törenlerinin ruhani bir yolculuk olarak nasıl algılandığı ve semanın müzikle birleşerek ruhsal yükselişe nasıl katkı sağladığı incelenmiştir. Son olarak, ruhun iç dünyasından başlayarak ruhani bir yükselişin nasıl gerçekleştiği detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, performans kuramının tarihi, tanımı ve hangi disiplinlerde kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Ardından, performans kuramı alanında yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Beşinci bölümde, kültürel performans kavramının ne anlama geldiğine dair araştırmaları ele alınmıştır. Bu bağlamda, kültürel performansın alt başlıklarından olan 'kültürel performanslarda ayna' ve 'kültürel performanslarda icra uygulamaları' üzerinde durulmaktadır.

Altıncı bölümde, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans ile ilişkilendirilmesi üzerine odaklanılarak, törenlerde ritüelleşmiş kuralların ve bu kuralların kültürel performans içindeki rolü incelenmektedir. Çalışmanın ana başlığı olan 'kültürel performans bağlamında Mevlevi sema törenleri' bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmakta ve kültürel performans ile Mevlevi sema törenleri arasındaki benzerlikler ve ilişkiler tartışılmaktadır.

1.1. Problem Durumu

Türk İslam kültürünün önemli bir unsurunu oluşturan Mevlevi sema törenleri, kurucusu olmamasına rağmen fikir babası olarak kabul edilen Mevlâna'nın etkisiyle Şeb-i Arus törenleri ve diğer ritüellerle zenginleşmiş, günümüze kadar ulaşmıştır. Mevlevilik, sema törenleri ve onunla ilişkili ritüellerin yanı sıra, mutfağından giyim tarzına kadar çeşitli kültürel unsurları barındıran bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2008 yılında UNESCO'ya baş vurularak Dünya Mirası Listesi'ne alınan Mevlevi sema törenleri, Mevlevilik kültürünün en belirgin ve yaşayan değeri olarak kabul edilmektedir. Günümüzde kültürel performans kavramıyla birlikte, bu tür geleneksel ritüellerin ve gösterilerin değerlendirilmesi ve anlaşılması yeni bir boyut kazanmıştır. Kültürel performans kavramı, insanlığın tarihinden bu yana uygulanmakta olan ve bir toplumun kültürel kimliğini, değerlerini ve inançlarını ifade etme biçimlerini içermektedir. Dolayısıyla, Mevlevi sema törenlerinin de bir kültürel performans olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusu, günümüz kültürel anlayışı ve performans teorisi çerçevesinde ele alınması gereken önemli bir sorundur.

Bu bağlamda, çalışmamızın odak noktası, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği sorusudur.

1.2. Alt Problemler

1.Kültürel performansın alt başlıkları içinde Mevlevi törenlerinin yeri var mıdır?

2.Mevlevi sema törenlerinin, kültürel performans alt başlıklarından ayrı bir özel kültürel durumu var mıdır?

3.Mevlevi sema törenlerinde icracı ve seyirci ilişkisi var mıdır?

1.3. Amaç

Bu çalışma, Mevlevilik geleneğinin doğuşundan günümüze kadar olan tarih boyunca gelişen ritüellerini izleyerek, bu ritüellerin kültürel performans içindeki derin bağlarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Mevlevilik, XIII. yüzyılda Mevlâna Celaleddin Rumi'nin öğretileri ve manevi mirasıyla başlayan ve zamanla genişleyen bir tarikat ve kültür geleneğidir. Bu geleneğin temelini oluşturan sema törenleri, semazenlerin dönme hareketleri eşliğinde gerçekleştirilen manevi bir ritüeldir ve Mevleviliğin ruhani ve felsefi boyutunu yansıtır. Mevlevi sema törenleri, sadece dönme hareketleri ve müzikle sınırlı kalmayıp aynı zamanda sembolik anlamlar ve manevi derinlikle de doludur. Semazenlerin dönüşü, evrensel bir sembolizmi ifade ederken, müzik ve sema töreninin ritmik yapısı, katılımcıları manevi bir deneyime davet etmektedir. Bu törenler, icracılar ve seyirciler arasında bir etkileşim ve anlayış oluştururken, Mevleviliğin temel ilkeleri olan sevgi, hoşgörü ve birlik duygusunu pekiştirmeye yöneliktir. Bu çalışma, Mevlevi sema törenlerinin kökenlerini ve evrimini inceleyerek, bu ritüellerin zaman içinde nasıl değiştiğini ve dönüştüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu ritüellerin kültürel performansın daha geniş bir bağlamında nasıl değerlendirilebileceğini ve günümüzdeki kültürel ve sanatsal anlayışa nasıl katkı sağladığını anlamak için analitik bir yaklaşım benimseyecektir.

Bu bağlamda, Mevlevi sema törenleri, kültürel performans kavramının içeriğini zenginleştiren ve kültürel çeşitliliğin önemli bir örneğini sunan bir ritüel olarak ele alınacaktır.

1.4. Önem

Bu çalışma, Mevlevi sema törenlerini kültürel performans bağlamında inceleyen ilk bilimsel çalışma olup, yapılacak bir sonraki çalışmalara kaynak niteliği taşımaktadır. Mevlevi sema törenleri, geleneksel bir İslami ritüel olan sema'nın özel bir formudur ve bu törenler, Mevlevilik geleneğinin temel unsurlarından birini oluşturur. Ancak, bu ritüellerin kültürel performans olarak nasıl değerlendirilebileceği ve bu performansın günümüz kültürel ve sanatsal anlayışına nasıl katkı sağladığı konularında kapsamlı bir akademik çalışma henüz yapılmamıştır. Bu çalışma, Mevlevi sema törenlerinin tarihçesini, sembolizmini, icra ediliş biçimlerini ve katılımcılar arasındaki etkileşimi detaylı bir şekilde inceleyerek, bu ritüellerin kültürel performans içindeki önemini ve değerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Mevlevi sema törenlerinin günümüz kültür ve sanatına nasıl yansıdığını ve gelecek nesiller için nasıl korunabileceğini tartışacak ve bu konuda yeni araştırmalar için bir çerçeve oluşturacaktır. Bu çalışmanın bulguları, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans bağlamında derinlemesine anlaşılmasına ve bu ritüellerin kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesi açısından önemli bir rol oynadığının farkına varılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bu çalışma, Mevlevi sema törenlerine dair yapılan ileriiki araştırmalara temel oluşturacak ve bu alanda yeni keşiflerin yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans bağlamında incelenmesi için bir başlangıç noktası oluşturacak ve bu ritüellerin derinliğini ve önemini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

1.5. Varsayımlar

- Kullanılan yöntem çalışmanın amacına uygundur.
- Elde edilen veriler güncel ve gerçeği yansıtan verilerdir.
- Elde edilen bilgiler yeterli ve güvenlidir.
- Mevlevi sema törenleri, kültürel performansın yaşatılan en büyük örneğidir.

1.6. Sınırlılıklar

Bu çalışma;

-Arşiv ve literatür taraması sürecinde ulaşılabilen yazılı ve görsel kaynaklarla sınırlandırılmıştır.

-İki kavram (Mevlevilik, Kültürel performans) ayrı ayrı ele alınıp birbirleriyle olan ilişkileri saptanmıştır.

1.7. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans bağlamındaki yerini araştırmaktadır. Bu araştırmada nitel araştırma yönteminde var olan söylev ve metin analizinden yararlanarak literatür, kaynak araştırma ve veri analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırma genel tarama modeline sahiptir.

1.8. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni Mevlevi sema törenlerinin tüm kültürel unsurlarıdır. Çalışmanın örneklem grubu ise; sema, sema törenleri, Şeb-i Arus ve Mevleviliğin tüm ritüelleridir. Daha önce herhangi bir bilimsel çalışma yapılmadığından dolayı iki kavram için var olan tüm veriler analiz edilerek yeni bir çalışma sağlanmıştır.

1.9. Verilerin Toplanması

Bu çalışma kapsamında, problem tespiti ve çözümüne yönelik kılavuzlar ve kaynaklar için bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama sürecinde, tezler, makaleler, kitaplar, dergiler gibi geleneksel kaynakların yanı sıra internet tabanlı veri tabanlarından da yararlanılmıştır. Bu çeşitli kaynaklar, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans bağlamındaki yerini, geçmişten günümüze olan evrimini, ritüellerin sembolizmini ve katılımcılar arasındaki etkileşimi ele alan çeşitli perspektifler sunmaktadır.

1.10. Veri Analizi

Bu araştırma, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans niteliği üzerine kurulmuş olan en temel soruya odaklanmıştır. Literatür taraması ve kaynak çalışmaları yoluyla elde edilen verilerin analizi, ilk çalışma niteliğini taşıyan bu çalışmada, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans olup olmadığına dair bir anlayış geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, Mevlevi sema törenleri ile kültürel performans kavramları arasındaki ilişki incelenmiş ve kaynaklar birleştirilerek bu iki kavram arasındaki uyum analiz edilmiştir.

1.11. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Yapılan literatür çalışmaları sonucunda elde edilen bilgiler, çalışmamızda kaynak olarak kullanılmış ve anlam kaybına uğramadan aktarılmıştır. Literatürdeki çeşitli görüşler incelenmiş ve bu görüşlerin tümü, kendi düşüncelerimizi oluşturmak için örnek alınmıştır. Bu görüşler, analiz edilerek kendi yorumlarımızla birleştirilmiş ve çalışmamızın temel argümanları oluşturulmuştur. Literatür taraması sürecinde, Mevlevi sema törenleri ve kültürel performans kavramıyla ilgili çeşitli akademik çalışmalar, tezler, makaleler, kitaplar ve diğer kaynaklar incelenmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler, çalışmamızın çerçevesini oluşturmuş ve argümanlarımızı desteklemiştir. Her bir kaynak, titizlikle değerlendirilmiş ve çalışmamızın doğruluğunu ve güvenilirliğini artırmak için uygun bir şekilde kullanılmıştır.

Bu yaklaşım, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans niteliği üzerine yapılan çalışmada sağlam bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Elde edilen literatür bilgileri, çalışmanın analizlerine ve sonuçlarına dayanak oluşturarak, Mevlevi sema törenlerinin kültürel performans bağlamında derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

2. MEVLEVİLİK

Mevlevilik, 13. yüzyılın ortalarında, ünlü İslam mistik ve şairi Mevlâna Celaleddin Rumi'nin önderliğinde başlamıştır. Rumi'nin eserleri, özellikle Mesnevi adlı yapıtı, insanlığın içsel arayışlarını ve Yaradan'a olan birliği anlatan derin felsefi düşünceleriyle bilinir. Mevlâna'nın ölümünden sonra, onun öğretilerini yaşatmak ve yaymak amacıyla Mevlevilik tarikatı kurulmuştur.

Mevlevilik, mistik bir geleneğin incelikli örüntülerle işlendiği, derin manevi bir yolculuğun izlerini taşıyan bir tarikattır. İnsanı evrensel sevgi ve anlayışla kucaklayan, ruhani bir derinliği olan bu tarikat, Anadolu'nun topraklarında kök salmış ve dünyaya ilham veren bir etki bırakmıştır.

Mevlevilik, sembolik ritüelleri, öğretileri ve semalarıyla bilinir. Semazenlerin dönüşü, evrenin döngüsünü ve ruhani bir yolculuğu temsil eder. Bu ritüeller, insanın yaratana yaklaşma ve kendi içsel dünyasını keşfetme çabasını simgeler. Tarikatın etkisi sadece Anadolu ile sınırlı kalmamış, zamanla dünya çapında geniş bir hayran kitlesi edinmiştir. Mevlâna'nın felsefi ve insanlık sevgisi dolu öğretileri, sınırları aşarak tüm kültürleri etkilemiş ve birleştirmiştir. Bugün Mevlevilik, sadece bir tarikatın ötesinde evrensel bir anlayışı temsil eder. Sevgi, hoşgörü ve anlayışın ön planda olduğu bu öğretiler, insanlığın bir araya gelmesine ve içsel barışa katkı sağlar. Mevlevilik, geçmişten günümüze, insanoğlunun ruhani yolculuğunda bir kılavuz olmuştur ve gelecek nesillere ilham vermeye devam edecektir.

Kökleri Anadolu'da olan Mevlevilik, kısa sürede Balkanlar'da da etkili olmuş ve günümüzde halen varlığını sürdüren Mevlevihaneler bulunmaktadır. Bu durum, Mevlevilik tarikatının coğrafi ve kültürel açıdan geniş bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir. Balkanlar'da Mevlevilik geleneğinin varlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki yayılma ve etki sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Mevlevi geleneğinin Balkanlar'da etkin olması, kültürel alışveriş ve etkileşimin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Günümüzde bile bu bölgede

Mevlevihanelerin varlığı, Mevlevilik geleneğinin tarihsel derinliğini ve kültürel zenginliğini gözler önüne sermektedir.

Ösen'in aktarımıyla Balkanlarda Mevlevilik;

“Mevleviliğin Osmanlı topraklarında yayılmaya başlamasıyla birlikte Balkan coğrafyasında bundan nasibini almıştır. Beyler ve vezirlerin himayesinde Balkanlarda da Mevlevi tekkelerinin kurulduğunu görüyoruz. Balkanlarda kurulan Mevlevi tekkeleri içerisinde en erken tarihli olarak ifade edeceğimiz Mevlevihane Saraybosna Mevlevihanesi'dir. Mevlevilik tarikatı, Bosna-Hersek'te Osmanlı hakimiyetinin kurulmasından sonra XV. yüzyılın ortalarına doğru faaliyet göstermeye başlamıştır” (Ösen, 2015 :1799).

Kaygusuz'a göre, Mevleviliğin doğuş ve yayılma zamanlarında Anadolu toprakları tasavvuf ile tanışması oldukça eski tarihlere dayanıyordu. “Çünkü o dönemde Kalenderî, Haydarî, Babailer 'in çeşitli kolları, Kazrunî, Rıfâî gibi farklı tasavvufî akımlar, hem Şii-Batını geleneğinden hem de Sünni geleneğinden olmak üzere çeşitli kökenlerden gelerek varlıklarını sürdürmekteydi. Bu, Anadolu'nun zengin tasavvuf geleneği içinde Mevlevilik gibi belirli bir tarikatın ortaya çıktığını ve yayıldığını göstermektedir” (Gölpınarlı,2006' dan aktaran Kaygusuz, 2019, s. 49).

Akay'ın aktarımıyla Mevlevilik; Mevlâna Celaleddin Rumi hayattayken kurulmamıştır. “Mevlâna, babası tarafından Kübrevi geleneği ve Şems-i Tebrizi aracılığıyla Melametîlik ve Kalenderîlik geleneğinin mirasçısı olmuştur. Bu gelenekleri Muhyiddin Arabî'nin Vahdet-i Vücut doktrini ile kendine özgün tasavvuf anlayışıyla sentezlemiştir. Bu sentezlenmiş tasavvuf anlayışına dayalı bir tarikatın düzenlenmiş mistik bir yaşam tarzı, başlangıçta oluşturulmamıştır. Mevlevilik, Mevlâna'nın 1273 yılında vefatından sonra, öncelikle Çelebi Hüsameddin (öl. 1283), ardından Sultan Veled (öl. 1312) ve en son olarak Ulu Arif Çelebi (öl. 1320) dönemlerinde bir tarikat olarak yapılandırılmıştır. Bu süreçte, Mevlevi ayinleri ve ritüelleri, kıyafetleri ve diğer gelenekleri belirlenmiştir” (Akay,2014: 41).

AK'ın aktarımıyla Mevlevilik, “Mevlâna'nın hayata gözlerini yumduktan sonra doğmuş, felsefesini sürdürmek ve nesiller boyu yaşatılması amacıyla oluşturulmuş bir tarikattir. Zaman içinde evrim geçirerek genişlemiş, özgün bir ilim

ve aşk yolunu benimsemiştir. Bu yol, insanı yaratıcının varlığına duyulan saygıyla merkezine alır. Mevlevilik, bilgelik ve sevgi dolu öğretileriyle insanların ruhsal gelişimine katkıda bulunmayı hedefler'' (Ak, 2011'den aktaran, Macit, 2021, s. 39).

Kaygusuz'a göre; Konya merkezli olan Anadolu Selçuklu Devleti, 13. yüzyılda çeşitli tasavvuf hareketlerine ev sahipliği yapmaktaydı. ''Bu dönemde, Horasan kökenli Kübreviyye hareketi, Şeyh Necmeddin-i Kübra'nın liderliğinde önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda, 10. yüzyılın sonlarında Sülemi'nin oluşturmuş olduğu prensiplerini ortaya koyduğu ve Abbasi Halifesi olan Nasır Lidinillah'ın çabalarıyla 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Bağdat'ta güçlü bir örnek teşkil eden Fütüvvet oluşumu dikkatleri üzerine toplamıştır. Kübreviyye hareketinde dünyevi bağlardan arınma öğretilirken, Fütüvvet hareketi mensupları, dünya nimetlerinden meşru ölçüler içinde faydalanmayı teşvik etmekteydi'' (Kaygusuz, 2019: 49).

Bölükbaşı'nın aktarımıyla Mevlevilik, güçlü dini ve kültürel mirasını Selçuklu döneminden devralarak Osmanlı İmparatorluğu'nun zamanında da güçlü bir şekilde sürdürmüştür. ''Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olma unvanını taşıyan Bursa'dan başlayarak, Osmanlı tarihinin her döneminde, klasik dönemden günümüze kadar hem dini bir hareket olarak hem de kültür ve sanat hayatında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Aynı zamanda, devletin içinde de önemli bir rol oynamıştır. Mevlevilik, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli alanlarında derin bir etki bırakmış ve bu etkisiyle Osmanlı kültür ve tarihinde önemli bir yer tutmuştur'' (Tek, 2007' den aktaran Bölükbaşı, 2011, s. 19).

Kaygusuz'un aktarımıyla; On üçüncü yüzyılın Anadolu'sunda, tasavvufun kök saldığı bir dönemdi. Mevlevilik, bu zengin ve çeşitli manevi ortamın içinde doğdu ve yayıldı. Mevlevilik öncesinde Anadolu'da tasavvuf kültürüne uzak bir ortam yoktu. ''Kalenderi, Haydari, Babailerin farklı getirdikleri akımlar, Kazruni, Rıfai ve diğerleri gibi Şii-Bâtini ve Sünni geleneğe mensup tasavvuf hareketleri bu topraklarda kök salmıştı. Baş kenti Konya ili olan Anadolu Selçuklu Devleti, bu dönemde birden fazla tasavvuf hareketini içinde barındırmaktaydı. Kübreviyye, Ekberiyye ve Fütüvvet gibi hareketler bu zeminde filizleniyordu. Fütüvvet ve Kübreviyye hareketlerinin

Anadolu'daki temsilcileri, kendi tarzlarını ve yorumlarını ortaya koyarak, bu hareketlerin ilkelerini Anadolu topraklarına yerleştirdiler. Böylece, Mevlevilik ve Ahilik gibi yeni tarikatlar doğdu. Konya’da on üçüncü yüzyılda atılan temelleriyle Mevlevilik, Kübreviyye'nin kurallarını açıkça benimser. Tefekkür, şiir, edebiyat ve sema gibi unsurlara önem veren Mevlevilik, zamanla geniş alanlara yayıldı. Osmanlı Dönemi'nde ise, Mevlevilik entelektüel kesimler arasında özel bir ilgi odağı haline geldi. Bu tarikat, manevi derinliği ve estetik zenginliğiyle dikkat çekti ve geniş kitlelere yayıldı’’ (Gölpınarlı,2006’ dan aktaran Kaygusuz, 2020, s.166).

Uzun’un aktarımıyla; Osmanlı padişahları, Mevlevilik tarikatını sadece tanımakla kalmayıp bir bağ oluşturmaya başlamışlardır. Etkilerine ilk olarak II. Murat döneminde rastlanmıştır. “Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren ilk Mevlevihane, dönemin Edirne ilinde 1426 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Daha sonra, II. Murat'ın emirleri arasında yer alan Yahşi Bey tarafından Tire'de bir Mevlevihane hizmete açılmıştır. İstanbul şehrinde faaliyet gösterecek olan ilk Mevlevihane ise, II. Beyazıt’ girişimleriyle 1491 yılında Galata’da inşa edilmiştir. Mevlevilik bu süreçten sonra, Osmanlı İmparatorluğu içinde bir kurum haline gelmiş, vergiden muaf tutularak çeşitli imtiyazlar elde etmiştir. Daha sonra Üsküdar, Beşiktaş, Kasımpaşa ve Yenikapı’da da Mevlevihaneler hizmete girmiştir’’ (Kara, 2007’ den aktaran Uzun, 2012, s. 21).

Uzun’a göre; 17. yüzyıldan sonra, Mevlevilik tam anlamıyla devlet kurumu haline getirilmiştir. Devletin önemli figürleri arasında yer alan padişahlar ve vezirler, bu oluşuma büyük ilgi göstermiş ve bazı durumlarda Mevleviliği benimsemişlerdir. “Bu durum, tekkelerin inşası ve bakımının çoğunlukla beyler, vezirler ve paşalar tarafından üstlenilmesine yol açmıştır. Aynı dönemde, Mevlevihanelerle birlikte tüm dergahların kapatılmasıyla ilgili bir gelişme yaşanmıştır. Bu kapatma kararı, Kadızâde-Sivasî tartışmaları olarak bilinen tekke-medrese çatışmalarının bir sonucudur. Bu tartışmaların ana hattını oluşturan "Sesli zikir meclisleri", Mevleviler de benzer bir sıkıntıyla karşı karşıya gelmiş ve 1666'da ‘sesli zikir meclislerini’ icra eden tüm dergahların 18 yıl boyunca faaliyet göstermesi yasaklanmıştır. Gelişmeler neticesinde Osmanlı padişahlarının katkılarından dolayı yasaklar kaldırılmış ve

Mevlevî faaliyetleri sürdürülmüştür (Kara ve Kılıç, 2009' dan aktaran uzun, 2012, s. 22).

Kaygusuz'un aktarımıyla; 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı ile, dünya genelinde ve özellikle Türkiye'de sema ritüelinin hızla popülerlik kazandığı bir döneme tanıklık edildi. Mevlâna'nın adı da bu süreçte dünya gündemine taşındı. "Bu dönemde Mevlevîliğin Mevlâna ve sema ile aynı seviyede popülerleştiğini söylemek pek doğru görünmüyor. 2007 yılı, dünya genelinde Mevlâna'yı Anma Yılı olarak ilan edildiğinde, Türkiye ve diğer ülkelerde birçok anma etkinliği düzenlendi. Başta Konya ili olmak üzere birçok şehirde ulusal ve uluslararası konferanslar, kongreler, paneller ve sempozyumlar düzenlendi. Ancak, büyük çabalar sonucunda popüler hale gelen kültür endüstrisinin bir parçası haline getirilen Mevlâna ve sema ticari bir boyut kazandı. Bu süreçte Mevlevîlik, belirli bir serbestliğe kavuşarak sekülerleşti ve resmi kabulün bir parçası haline geldi. Kitle kültürünün bir parçası haline getirilen Mevlâna ve semanın ticarileştirilmesi genellikle Mevlevîlerin kontrolü dışında gerçekleşti. Hem resmi hem de gayri resmi, yerel ve ulusal topluluklar, kurumlar ve bireyler tarafından faaliyet gösteren bu ticarileştirme süreç günümüzde hızla gelişerek devam etmektedir" (Kaygusuz, 2020 :175).

Türkiye'nin yoğun çabaları neticesinde, Mevlevîlik kültürü UNESCO tarafından koruma altına alınması gereken dünya kültür mirası listesine kabul edilmiştir. 2007 yılı, Mevlâna'nın 800. Doğum Yıldönümü, UNESCO'nun Yıldönümleri Listesine eklenerek resmi olarak kutlanmıştır. Türkiye, 2004 yılında, İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları kapsamında 43 adet Kültürel Mekân ve Kültürel Anlatım Formundan Oluşan, sema törenleri ve Mevlevîlik kültürü ilgili ulusal bir dosya sunmuştur. Bu dosyanın içeriğine göre, Semâ; Allah'a ulaşmanın yolunu sembolize eden, içinde dinî-tasavvufî unsurlar barındıran, ayrıntılı kurallara ve özgün uygulamalara sahip bir tören olarak tanımlanmaktadır.

Bu kültürel miras bakanlık tarafından aşağıda belirtilen maddelerle koruma altına alınmıştır.

1- Semâ töreni, mutlaka bu kültürün doğru olarak aktarılabilceği, tanıtılabileceği mekânlarda ve gerekli şartların sağlandığı ortamlarda yapılmalıdır. İzleyicinin, Semâ töreni izlemekten başka bir amaçla bulunduğı, yapılacak programı dikkatle izleyip algılayamayacağı ortamlarda sema yapmak, bu kültürün doğasına ve özgün niteliklerine uygun değildir.

2- Semâ herhangi bir müzik eşliğinde değil, gelenekten gelen ve Semâ'nın ayrılmaz bir parçası olan Mevlevî Müziğı eserleri eşliğinde yapılmalıdır. Bu eserler, gelenekte adına “mutrip” denen, geleneksel yapıdaki bir müzik topluluğı tarafından canlı olarak seslendirilmelidir.

3- Semâ töreni, birbiriyle bütünlük içinde, farklı tasavvufi anlamlar ifade eden kısımlardan oluşur. Yapılacak programlar Semâ töreninin tüm kısımlarını içermeli ve programlarda sembolize edilen kavramlar mutlaka anlatılarak icra edilmelidir.

4- Bu programlara katılan semazen ve müzisyenler gereken teknik ve müzikal yeterliliğe sahip olmalı, program esnasında bir kültürel tanıtımın yanı sıra “aşkın özelliklere sahip bir uygulama” yaptıklarının bilinci içinde ciddiyetle hareket etmelidirler.

Türk-İslâm kültürünün bu eşsiz değerinin gelecek kuşaklara sağlıklı olarak aktarılması, ancak gerekli şartların tamamen sağlandığı doğru mekânlarda ve özgün niteliklere ve kurallara bağlı kalarak ciddiyetle ve disiplinli bir tanıtımla gerçekleşebilir.

Kültürel mirasımızın doğru aktarılması, yaşatılması ve tanıtılması amacıyla, Semâ törenleri ile ilgili yukarıda belirtilen hususlara titizlikle uyulmasını önemle rica ederim. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı)

2.1. Mevlevilikte Ruhani Yolculuk

Mevlevilikte ruhani yolculuk, tarikatın temel prensiplerinden biridir ve dervişlerin manevi derinliklere ulaşma sürecini ifade eder. Bu yolculuk, İslâm tasavvuf geleneğinde Allah'a ulaşma ve ilahi aşkı deneyimleme çabası olarak kabul edilir. Mevlevi dervişleri, zikir (Allah'ı anma), sema (dönme), meditasyon ve diğer manevi pratikler aracılığıyla içsel bir dönüşüm yaşarlar.

Ruhani yolculuk, dervişlerin nefsi terbiye etme, maddi dünyanın ötesindeki hakikati anlama ve ilahi aşkla birleşme amacıyla giriştikleri bir yolculuktur. Bu süreçte, dervişler, kendi benliklerini aşma ve Allah'a yakınlaşma çabası içindedirler. Mevlevilikte ruhani yolculuk, kişisel deneyim ve içsel dönüşüm üzerine odaklanan bir süreç olup, dervişlerin manevi gelişimini desteklemeyi amaçlar.

Şan'a göre: " Yaşlı ve genç kesime hitap eden, kültür, ilim ve sanat faaliyetlerini içinde barındıran tekkeler, yaygın eğitim merkezleri olarak faaliyet göstermektedir. Dervişler tekkede günlük ibadetlerinin dışında sohbet meclisleri zikir törenleri ve çeşitli dersler de yapılırdı" (Şan, 2018: 57).

Şan'a göre; "zikir, kişinin Allah'ın adını sürekli tekrarlayarak uyguladığı "Dilin zikri" ve Yaratanının varlığını yüreğinde hissederek iç dünyasında O'na odaklanmasıyla gerçekleşen "Kalbin zikri" olmak üzere iki parçaya ayrılır. Zikir, sessiz ve sesli olarak yapılabilir. Sessiz zikir, bireyin sadece kendi içinde duyabileceği şekilde yapılırken, sesli olan zikir ise açıkça duyulabilir bir şekilde yapılmaktadır" (Kurt, 2008'den Aktaran Şan, 2018, s. 57).

Uysal'a göre Mevlevilik, tarih boyunca kişinin kendini Allah'a adanması ve manevi bir arayış içine girmesiyle şekillenmiştir. "Bu manevi arayış, Mevlevi Dergâhlarında bin bir günlükten oluşan yoğun bir çile eğitimiyle gerçekleştirilir. Bu süreçte, dergâha kabul edilen "can" adını alan gönüllü dervişler, bedensel ve ruhsal olarak zorlu sınavlardan geçerler. Buradaki temel amaç, bu yolu seçen kişilere tasavvuf yolunun kolay olmadığını göstermek ve Mevleviliğin sadece bir inanç değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı olduğunu içselleştirmektir. Bu eğitim süreci, bireyin ruhsal derinliğini keşfetmesine ve Allah'a daha yakın bir ilişki kurmasına yardımcı olur. Mevlevilik, özünde manevi bir dönüşüm ve içsel bir yolculuktur, kişinin Allah'a olan sevgisini ve bağlılığını daha da derinleştirir" (Uysal, 2016: 16).

Bu görüş, Mevleviliğin manevi derinliklerine ve dönüşüm potansiyeline vurgu yaparak, insanın Allah'a yakınlaşma ve kendi içindeki gerçek özü bulma çabasını

temsil eder. Mevlevilik, kişinin içsel keşif yolculuğunda bir kılavuz ve destek sağlar, onları manevi bir büyüme ve anlam arayışında yönlendirir.

Uysal'a göre; Mevlevi tarikatlarına katılmayı düşünen kişiler genellikle üç farklı kategoride değerlendirildiğini aktarır. "İlk grup, çile eğitimini başarıyla tamamlayan ve bu süreçte içsel bir dönüşüm geçiren "can" adaylarıdır. Bu kişilere genellikle "Dede" unvanı verilir ve Mevlevihane içinde veya başka bir Mevlevihane'de kalıp, diğer canların eğitimine katkıda bulunurlar. İkinci grup, çile eğitimine girmeyip ancak Mevleviliğin geleneklerini ve adetlerini takip eden Dervişlerdir. Üçüncü grup ise, Mevlevihanelerde dışarıdan derslere katılan, sohbetlere katılan ve Semâ törenlerini izleyen kişilerdir. Bu kişilere "Muhibban" denir, zira onlar Tasavvuf yoluyla ilgilenir ve bu yolu takip edenleri sevdikleri için bu toplantılara katılırlar. Bu sınıflandırma, Mevlevilik yoluna katılanların çeşitli seviyelerdeki katılımını ve ilgisini ifade eder. Her bir grup, Mevlevi geleneğinde farklı bir rol üstlenir ve bu yolculuğun çeşitli yönlerini temsil eder" (Yördemli, 2007' den aktaran Uysal, 2016, s. 18).

2.1.1. Mevlevilik Eğitimi

Mevlevilik, İslam tasavvuf geleneğinin önemli bir parçası olan ve mistik bir deneyim arayışını temsil eden bir yolculuktur. Mevlevilik eğitimi, bu mistik geleneğin öğretilerini içselleştirmek ve yaşamak için bir fırsat sunar. Bu eğitim hem teorik bilgiyi hem de pratik deneyimi içerir ve bireyin ruhsal ve manevi gelişimine odaklanır.

Mevlevilik eğitimi genellikle bir Mevlevi Dergâhında veya Mevlevihane'de gerçekleştirilir. Bu yerler, öğrencilere hem topluluk içinde birlik ve dayanışma duygusu kazandırır hem de manevi öğretilerin derinliğini deneyimleme imkânı sunar. Eğitim genellikle bir dervişin rehberliğinde yürütülür ve öğrencilere tasavvufun temel prensipleri, semboller ve ritüeller hakkında bilgi verilir.

Mevlevilik eğitiminin merkezinde, bin bir günlük çile eğitimi bulunur. Bu süreç, öğrencinin kendini sınavarak ve disiplin altına alarak manevi bir dönüşüm geçirmesini sağlar. Bu süreç boyunca, öğrenciye sabır, azim ve içsel güç kazandırmak

için çeşitli zorluklarla karşılaşılır. Bin bir günlük çile, öğrencinin kendini ve Allah ile olan ilişkisini daha derinlemesine anlamasına ve güçlendirmesine olanak tanır.

Mevlevilik eğitimi aynı zamanda sema törenlerini içerir. Semâ, dönme ritüeli olarak bilinir ve öğrencilere dengeli bir ruh ve beden sağlamak için tasavvufun önemli bir uygulamasıdır. Semâ törenleri, öğrencilere manevi bir deneyim sunar ve birlik duygusunu güçlendirir.

Ancak Mevlevilik eğitimi sadece teorik bilgi ve ritüellerle sınırlı değildir; aynı zamanda öğrencinin içsel keşif ve kişisel gelişimine odaklanır. Öğrencilerin içsel yolculuğu, rehberleri ve topluluk desteğiyle desteklenir ve bu yolculuk boyunca öğrencilerin ruhsal derinliklerine inmeleri teşvik edilir.

Mevlevilik eğitimi bir ömür boyu süren bir yolculuktur. Bu yolculuk, öğrencinin ruhsal ve manevi gelişimine katkıda bulunur ve onları Allah'a daha yakın bir ilişki kurma yolunda rehberlik eder. Mevlevilik eğitimi, bireyin kendini ve evreni daha derinlemesine anlamasına ve içsel huzuru bulmasına olanak tanır. Bu nedenle, Mevlevilik eğitimi, ruhani bir yolculuğa çıkmak isteyen herkese kapılarını açar.

2.2. Ritüel

TDK sözlük tanımında ritüel; “Bir din veya inanç sistemine ait ibadet, ayin, merasim ve bu sırada uyulması gereken kurallar” anlamıyla ifade edilmektedir.

Yeşil’in yorumu ile ritüel;

“Ritüellerin oluşumu, uygulanması, tasnif edilmesi ve incelenmesi sırasında din ve inancın, toplumun benimsemiş olduğu akaid ve değer verdiği halk inançlarının göz ardı edilmesi mümkün değildir.” (Yeşil, 2012: 35).

Bu tanımdan yola çıkarak ritüel: Dinler ve inanç sistemleri, genellikle bireylerin inançlarını ifade etmelerine, topluluklarını bir araya getirmelerine ve manevi gereksinimlerini karşılamalarına yardımcı olan çeşitli ritüeller ve ibadetler içerir.

İbadet; Yaradan’a saygı göstermek, teşekkür etmek veya bağlılık ifade etmek amacıyla yapılan belirli bir eylem veya ritüeldir. Ayinler, genellikle toplumlar tarafından belirli bir ritüel veya dini tören sırasında gerçekleştirilen özel ibadetlerdir. Merasimler ise genellikle önemli dini veya manevi olayları kutlamak veya anmak için düzenlenen resmi etkinliklerdir.

Bu tür ibadetler sırasında uyulması gereken kurallar, genellikle din veya inanç sistemine özgüdür. Bu kurallar, ritüellerin doğru bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak, kutsal olanı korumak ve toplumun uyum içinde hareket etmesini sağlamak amacıyla belirlenmiş olabilir.

Turner’ dan aktaran Elmas’a göre ritüel; ‘‘jest, mimik, sözcük ve benzeri faaliyetleri içeren, kalıplaşmış bir alışkanlık veya faaliyetler dizisidir. Bu ritüel, gerçekleştiren kişi için belirli bir düzeni veya kalıbı takip etme eğilimindedir. Turner'a göre, bu eylemler hem toplumsal hem de bireysel ifadeleri içerebilir. Ayrıca, mevsimlere göre kutsal kabul edilen veya iklimsel koşullara bağlı olarak değişen farklı ritüelleri içerebilir’’ (Turner, 1973’ den aktaran Elmas, 2023, s.1)

Richard Schechner ritüeli beş başlık altında toplamıştır;

- 1) Hayvanların evrimsel gelişiminin parçası
- 2) Biçimsel niteliklere ve tanımlanabilir ilişkilere sahip yapılar
- 3) Anlamanın sembolik sistemleri
- 4) Performatif edimler veya süreçler
- 5) Deneyimler olarak düşünülür (Schechner, 2015: 260).

Bu başlıklardan yola çıkarak: Hayvanların evrimsel gelişiminin parçası: Ritüeller genellikle bir toplumun veya grupların evrimsel ve kültürel geçmişinin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Belirli davranışlar veya törenler, bir topluluğun hayatta kalma ve çoğalma şansını artırmak için evrimsel olarak şekillenmiş olabilir. Örneğin, avcı-toplayıcı topluluklarda avlanma ritüelleri, hayvanların izlenmesi ve avlanması için geliştirilen becerileri güçlendirebilir ve toplumun beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir rol oynayabilir.

Profesör Tönel'in anlatımıyla: “İnsanlık, özellikle doğanın ve çevrenin etkileşimleriyle, çevresindeki olayları anlamlandırma ve yorumlama sürecinde çeşitli ritüeller ve törenler geliştirerek kendisini ifade etmiştir. Bu süreçte, doğayı taklit etme ve çevresel olayları simgelerle canlandırma, insanların kültürel pratiklerinde önemli bir rol oynamıştır.” (Tönel, 2013: 12).

Biçimsel niteliklere ve tanımlanabilir ilişkilere sahip yapılar: Ritüeller genellikle belirli bir biçimsel yapıya sahiptir ve belirli adımları veya bileşenleri içerir. Bu yapılar, ritüelin amacını ve önemini vurgular ve ritüeli icra edenler arasında ortak bir anlayış sağlar. Örneğin, dini ibadetler genellikle belirli bir sırayla gerçekleştirilen adımlardan oluşur ve belirli semboller veya eylemlerle ilişkilendirilir.

Anlamanın sembolik sistemleri: Ritüeller genellikle sembolik anlamlar taşır ve toplumun değerleri, inançları ve kimliğiyle ilişkilendirilir. Ritüeller, sembolik olarak önemli nesneler, kıyafetler, sözler veya hareketler içerebilir ve bu semboller, ritüelin derin anlamlarını iletmek veya toplumun birliğini güçlendirmek için kullanılabilir.

Performatif edimler veya süreçler: Ritüeller genellikle bir eylem veya davranışın gerçekleştirilmesini içerir ve bu eylemler ritüelin amacını gerçekleştirmeye yöneliktir. Örneğin, bir düğünde yapılan danslar veya bir ibadet töreninde yapılan dualar, ritüelin önemli bir parçası olan performatif edimlerdir ve ritüelin toplum içindeki rolünü yerine getirmeye hizmet eder.

Deneyimler olarak düşünülür: Ritüeller genellikle katılımcıların duygusal veya manevi deneyimlerini güçlendirir. Katılımcılar, ritüelin içinde kendilerini bağlı hissedebilirler, toplumlarına ait olduklarını hissedebilirler veya ritüelin derin anlamlarını deneyimleyebilirler. Bu deneyimler, bireylerin topluma aidiyet duygusunu güçlendirir ve ritüelin anlamını derinleştirir.

Richard Schechner'in ritüel ağacı ve ritüelleştirme den doğan başlıklar;

1-Genetik olarak sabit: böcekler balıklar.

2-Sabit ve Özgür: kuşlar memeliler.

3-Toplumsal ritüel: insan dışındaki primatlar.

Üç başlığın birleşiminden oluşan İnsan 'ritüelleştirmesi' ve bundan doğan başlıklar.

1-Toplumsal Ritüel: Günlük yaşam, spor ve siyaset

2-Dini Ritüel: Gözlemler, Kutlamalar ve Geçiş ayini

3-Estetik Ritüel: Kodlanan biçimler ve Geçici biçimler (Schechner, 2015: 259).

2.3. Mevlevilikte Ritüeller

Richard Schechner'in ritüelin geleceği adlı kitabının 2. Bölümü olan oyun bölümünde semazenlerinde içinde bulunduğu bir tanım yapar;

"Oyunbazlık, tiyatro gibi bir simülasyon kipinde ve hızlı trenden semazenlere kadar kontrollü bir yönsüzlük kapsamında kültürel kurumlar tarafından rekabet, şans ve güç oyunları halinde şişlenmeye çalışılan uçucu, kimi zaman da patlama tehlikesi olan bir özdür."
(Schechner, 2015: 39)

Bu tanımlamadan yola çıkarak semazen, kültürel bir simge olarak görünmektedir. Semazenler, geleneksel olarak Mevlevi tarikatının bir parçası olarak tanımlanır ve sema ritüeli adı verilen dönme dansını icra ederler. Bu dans, semazenin dönerek manevi bir transa geçmesini ve Yaradan ile birleşme arayışını simgeler.

Yazıdaki metinde semazen, "hızlı trenden semazenlere kadar kontrollü bir yönsüzlük kapsamında kültürel kurumlar tarafından rekabet, şans ve güç oyunları halinde şişlenmeye çalışılan" bir öz olarak betimleniyor. Bu ifadeler, semazenlik geleneğinin çağdaş kültürel kurumlar tarafından kullanılmasını ve manipüle edilmesini işaret ediyor olabilir. Semazenlik geleneği, bazı durumlarda popüler kültür veya ticari faaliyetlerde kullanılabilir hale getirilerek, rekabet, şans ve güç oyunlarında bir araç olarak kullanılabilir.

Semazenlik geleneğinin bu şekilde kullanılması, onun aslında manevi bir deneyimi temsil etmesinden uzaklaşabilir ve daha çok gösterişli bir şov veya kültürel simge olarak algılanabilir hale gelebilir. Bu durum, semazenliğin gerçek anlamını ve derinliğini kaybetmesine neden olabilir, çünkü semazenlik ritüeli sadece görsel bir cazibe veya eğlence aracı olarak kullanılmış olur.

Domruk'un Aktarımıyla sema süreci;

“Derviş, sol ayağının parmaklarını tuzla kaplı 3 x 3 ahşap bir tahta üzerinde soğanlı bir topuzun etrafına yerleştirerek dönmeyi öğrendi. Topuz başparmağı ile bitişiğindeki parmak arasında olacak şekilde sol ayağını bu pozisyonda tuttu ve sağ ayağını solun üzerinden geçerek döndü. Başlamadan önce derviş abdest alır, diz çöker ve topuzu öperdi. Muhip, bir semazenbaşı tarafından semada eğitilirdi ve bu uygulama en az doksan gün sürerdi. Dervişin beceri ve pratiğine bağlı olarak, bazen muhipin resmi bir semaya katılabilmesi için tam bir yıl geçmesi gerekirdi” (Domruk, 2023: 41).

Domruk'a göre; Mevlevilik tarikatına özgü olarak bilinen bir giysi türü olan sikke, Mevleviliğin sembolü haline gelmiştir. “Aksesuarın ötesinde bir anlam barındıran sikke Mevlevilikte mezar taşını temsil ediyordu. Sikke takarak uyuyan dervişler sikke takılarak ebedi yolculuklarına uğurlanırlardı. Bir Mevlevi topluluğunun bir üyeyi cezalandırabileceği en ciddi yaptırım, onu sikkesinden yoksun bırakmaktır. Bu durumda, ilgili kişi, yeniden atama töreni yapılmadıkça sikke giyme hakkını kaybederdi. Mevlevi mensupları, sikkelerini giymeden önce ve çıkardıktan sonra, saygı gösterisi olarak sikkelerini öperlerdi. Bu adım, Mevleviler arasında selamlaşma pratiği olarak kullanılan ve aynı zamanda "görüşme" veya "haraç" olarak bilinen adımı tanımlamak için kullanılırdı” (Horata, 2007'den aktaran Domruk, 2023, s. 42).

Aknaz'ın aktarımıyla Mevlevi yemek ritüeli; “Mevlevi Mutfak Kültürü Mevlana'nın mutfaka ayrı bir önem vermesinden doğmuştur. Ölümünden sonra kurulan ve Mevlevilik tarikatında bir ritüel haline gelmiştir. Sistemli bir çalışma ile dikkat çekerek adap ve erkân kurallarının dikkatli bir şekilde uygulandığı, yazılı kurallar sahip olan bir sisteme haline getirilmiştir. Günümüzde halen devam etmektedir” (Halıcı, 2007' den aktaran Aknaz, 2021, s. 1204).

Bu görüşlerden yola çıkarak ritüel, Mevlâna'nın öğretilerinden ilham alarak şekillenmiştir. Mevlâna, insanların manevi ve fiziksel ihtiyaçlarını bir arada gören bir yaklaşıma sahipti ve bu düşünce tarzı, tarikat üyelerinin günlük yaşamlarında da yansıtılmalıydı. Böylece, Mevlevî Mutfak Kültürü, fiziksel beslenmenin ötesinde, topluluk içindeki birlik ve beraberliği sağlamak, manevi zenginliği paylaşmak ve Mevlâna'nın öğretilerini günlük yaşamda yaşatmak için bir araç olarak kullanılmıştır.

Mevlevî Mutfak Kültürü sistematik çalışmasıyla dikkat çeker, adap ve erkân kuralları uygulanır. Bu kurallar, mutfak işlerinin nasıl yapılacağını, yemeğin nasıl hazırlanacağını ve sunulacağını düzenler. Aynı zamanda, mutfakta çalışma sistemi ve adap kuralları da belirlenir. Bu kurallar, bir disiplin ve düzen içinde hareket etmeyi teşvik eder ve topluluk içinde bir denge sağlar.

“Fizikî dünyada yapılan ritüeller, insanî değerler, sosyal-kültürel algılar ve gelenekler insanın akıl ve anlayışının ötesinde olan manevî anlamlar taşımakta olup genellikle onlara işaret eden semboller aracılığıyla çok boyutlu bir biçimde ifadeye dökülmüş, bu temsiller sayesinde asırlar boyunca korunabilmiştir. Çeşitli manevî uygulamalarda, kimi zaman anlatılmak istenen mana o kadar yoğundur ki remizlere başvurmak bir bakıma zorunlu hale gelmektedir. Çünkü söz konusu remizlerle mutlak gerçeklik, ortalama beşer idrakine sunulmaktadır. Mevlevî seması, icra edilen alanın şeklinden, sema edenlerin kıyafetlerine ve her bir harekete varana kadar, tüm fiilî ve maddî unsurlarıyla birlikte yoğun semboller içeren bir zikir şeklidir” (Gürer ve Ulupınar, 2023: 112).

Bu görüşten yola çıkarak; insanoğlu, tarih boyunca fiziksel dünyada gerçekleştirdiği ritüellerle akıl ve anlayışının sınırlarını aşan derin manevî anlamlar ifade etmiştir. Ritüeller, insani değerlerin, sosyal-kültürel algıların ve geleneklerin ötesine geçerek semboller aracılığıyla çok boyutlu bir anlam yüklemiştir. Bu semboller, asırlar boyunca korunmuş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Çeşitli manevî öğretilerde, bazen anlatılmaya çalışılan anlam o kadar yoğun ve derindir ki, sadece kelimelerle ifade etmek yetersiz kalır. Bu durumda, remizlere, sembolik anlatımlara başvurmak kaçınılmaz olur. Zira sembollerle ifade edilen gerçeklik, sıradan insan idrakine sunulabilecek şekilde işlenir ve anlam kazanır. Bir örnek olarak, Mevlevî seması incelendiğinde, bu ritüelin icrasıyla mekânın şekli, semazenlerin kıyafetleri ve her bir hareketi dâhil olmak üzere tüm fiziksel unsurlar, derin anlamlarla yüklü

semboller içerir. Semâ, sadece fiziksel bir dans değil, aynı zamanda ruhsal bir yolculuktur. Dönüş, dönüşümü simgeler; semazenlerin beyaz giysileri, arınma ve temizlenme sürecini temsil eder. Ritüel, sembolizminin derinliği sayesinde, ruhani yükselişi ifade eder ve izleyenlere manevi bir deneyim sunar. Bu örnekle, ritüellerin sadece dışsal gösteri olmadığını, aynı zamanda insan ruhunu derinden etkileyen sembolik bir dil taşıdığını görmekteyiz. İnsanlık, bu ritüeller aracılığıyla evrensel anlamlara ulaşır ve manevi derinlikleri keşfeder. Bu nedenle, ritüellerin sembolik dili, kültürler arası iletişimde ve insanın iç dünyasının anlaşılmasında önemli bir araç olarak görülmelidir.

Domruk’a göre; Mevlevî kıyafetleri ve ritüel objeleri, sadece işlevsel giysiler değil, aynı zamanda tarikatın inançlarıyla ilişkilendirilmiş ve ödüllendirilmiş semboller olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bu kostüm unsurları, bir dervişin tarikat içindeki konumunu belirtmekle kalmaz, aynı zamanda üyelerin tarikata olan bağlılıklarının ve uzun inisiyasyon süreçlerine yaptıkları fedakarlıkların bir göstergesi olarak belirtmiştir. “Bu semboller, bir dervişin vefat etmesi durumunda değerini kaybetmez; aksine, defnedildikten sonra bile elde ettiği konuma bağlı olarak tanınmaya ve kutlanmaya devam eder. Sikke, tennure ve ferace gibi temel giysilerin hepsi, ölüm ve defin ile güçlü sembolik bağlantılara sahiptir. Mezar taşlarında bu sembollerin temsili veya sikkenin tam bir reproduksiyonunun yer alması, tarikat üyelerine verilen sonsuz hiyerarşiyi ve saygıyı yansıtan güçlü bir ifade oluşturur” (Önder, 1985’ den aktaran Domruk, 2023, s. 44).

Gürer ve Ulupınar’ın aktarımıyla; “semazenin hırkası mezarı, başındaki sikke (kûlahı) mezar taşını ayrıca tevhidi temsil ederken, tennuresi (beyaz elbise), kefeni simgeler. Semazen, kendisini dünyadan soyutlanmış, manevi aleme yönelmiş bir gerçek arayıcısıdır. Daire biçimindeki olan semahane, ahirette ruhların yattıkları mezarlarından kalkarak dirildiği mahşer meydanını sembolize etmektedir. Mevleviler, sema meydanını ikiye bölen ve semazenin geçtiği düşünülen daireyi kesen bir çizgi olduğuna inanır. Hatt-istiva, Kırmızı post ile sema meydanının girişi arasında uzanan çizgiye verilen isimdir ayrıca eşitlik çizgisi de söylenmektedir ve sadece şeyhin basmasına izin verilir. Mevlevî anlayışa göre Hatt-ı istiva, tevhidi yani doğruluğa

giden en kısa yolu ifade etmektedir. Bu çizgiye sadece şeyhin basabilmesi, onun ruhlar için bu yolu bilen bir rehber olarak hakikat ve kemal arayışında yetkili olduğunu gösterir’’ (Gölpınarlı 2006 ve Özcan 2004’ den aktaran Gürer ve Ulupınar, 2023, s. 113.).

2.4. Şeb-i Arus

Düğün gecesi anlamına gelen Şeb-i Arus, Mevlâna Celaleddin Rumi'nin ölüm günü olan 17 Aralık'ta anılan bir tören ve kutlamadır. Mevlâna'nın vefat ettiği gün, onun sevgi ve birlik mesajlarının yayılmasını ve insanların onu anma ve manevi öğretilerinden yararlanma fırsatı bulduğu bir gün olarak kabul edilir. Bugün, Mevlevi geleneğinde büyük bir öneme sahiptir ve dini ve manevi bir ritüel haline gelmiştir.

Şeb-i Arus, zamanla ritüelleşmiş ve geleneksel bir kutlama haline gelmiştir. Bu ritüelleşme süreci, Mevlâna'nın ölümünden sonra Mevlevilik tarikatının kurulmasıyla başlamıştır. Tarikat üyeleri ve takipçileri, Mevlâna'nın ölüm yıl dönümünde onun öğretilerini anmak ve kutlamak için bir araya gelmeye başlamışlardır.

Ritüelleşme süreci, zaman içinde belirli adımların ve uygulamaların şekillenmesiyle gerçekleşmiştir. Örneğin, Şeb-i Arus kutlamaları genellikle sema törenleri, ilahi söyleme etkinlikleri, Mevlâna'nın şiirlerinden alıntılar ve dua gibi özel ritüelleri içerir. Ayrıca, Mevlâna'nın türbesini ziyaret etme ve ona saygı gösterme gibi gelenekler de bu kutlamaların bir parçası haline gelmiştir.

Ritüelleşme süreci, Mevlâna'nın öğretilerinin ve manevi mirasının gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır. Şeb-i Arus, Mevlâna'nın sevgi, hoşgörü ve birlik mesajlarının yayılmasına ve onun öğretilerinin yaşatılmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu ritüel, Mevlevilik tarikatının ve Mevlâna'nın etkisinin günümüzde dahi sürmesine yardımcı olmuştur.

3. SEMA

3.1. Mevlevi Sema Törenleri ve Evrimi

Sema kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup işitmek ve dinlemek anlamlarına gelmektedir.

Hülya uzun'un aktarımıyla sema, Mevlevilik geleneğinde, Mevlevi sema ritüeli, büyük bir sembolizm ve maneviyat yükü taşır. Bu ritüel, Hz. Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizi ile derin bir manevi buluşmanın ardından ortaya çıkmıştır. Mevlânâ'nın, zaman ve mekânın sınırlarını aşarak, manevi bir çekime kapılarak sema döndüğü bilinmektedir. Bu ritüel, Mevlevi geleneğinin temel taşlarından biri olarak kabul edilir ve inananlar için derin bir manevi deneyim sunar. "Herhangi bir belirli kurala bağlı kalmaksızın, kendisini etkileyen herhangi bir sesle sema yapabilir; sevinçten veya üzüntüden etkilendiğinde de sema yapar. Bu pratik, başta Eflaki olmak üzere birçok yazılı kaynakta detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bununla birlikte, Mevlânâ'nın sema yaparken nasıl ilham aldığına dair birçok hikâye de dilden dile dolaşır. Bunlardan en meşhuru, kuyumcu Selahaddin Zerkubî'nin dükkânının önünden geçerken duyduğu altınları işlerken çekiç sesinin etkisi altında kalarak, dükkânın önünde sema yapmasıyla ilgili olanıdır. Bu hikâye, Mevlânâ'nın sema ritüelini ne kadar farklı kaynaklardan ve ilham kaynaklarından beslendiğini göstermektedir" (Uzun, 2018: 369).

Özcan'ın aktarımıyla Mevlevi sema törenleri veya kısa adıyla sema; Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin dini toplantılarda yaşadığı derin duygusal deneyimlerden esinlenerek zamanla şekillenen bir ritüeldir. Bu ritüel, tasavvufî anlayışa uygun olarak, herhangi bir belirli kurallara bağlı olmaksızın yapılan dönüşlerle karakterizedir. "Mevlânâ'nın felsefesinin tarikat kimliğiyle bütünleşmesi, oğlu Sultan Veled döneminde başlamıştır. Ancak Mevlevi sema törenleri belirli bir protokole uygun olarak 15. yüzyılda Emir Âlim Çelebi'nin oğlu Pir Âdil Çelebi tarafından düzenlenmiştir. Bu ritüelin son düzenlemeleri ise 17. yüzyılda Konya'daki âsîtâne (kapı eşiği) şeyhlerinden Pir Hüseyin Çelebi tarafından gerçekleştirilmiştir. Törenler, haftalık olarak İstanbul dışında yer alan dergâhlarda cuma namazı kılındıktan sonra

icra edilirken, İstanbul'daki Mevlevihanelerde haftanın belirlenen bir gününde öğle veya yatsı namazı kılındıktan sonra semahane adı verilen bölümde gerçekleştirilirdi. Ayrıca, özel günlerde ve bayram gecelerinde de ayin icra edilirdi'' (Nuri Özcan, 2024).

Mevlana'ya göre sema, Allah'ın '' Ben sizin Rabbiniz değil miyim?'' sualine ruh zerrelerinin: ''Evet Rabbimizsiniz'' deyiğlerinin sesini duymak, kendinden geçmek rabbine kavuşmaktır (K.T.B., 2024).

Çobanoğlu'na göre; ''Mevlevi sema töreni, evrenin yaratılışını, insanın manevi olarak uyanışını, ilahi aşkla ileriye doğru adım atışını ve kulluk bilincini anlamlandırarak insanın olgunlaşma sürecine yönelişini sembolize eden özel bir ritüeldir'' (Çobanoğlu, 2022: 108).

Şan'ın aktarımıyla; ''Mevlânâ, gazellerinden birinde Semâ'yı şu şekilde tanımlar: Semâ ne olduğunu biliyor musun? Evet (beli) sesini işitmek; kendinden ayrılma ve O'na kavuşmaktır. Semâ'nın ne olduğunu biliyor musun? Dostun halini görmek ve bilmek ve ilahi alem çerçevesinden Yaradan'ın sırlarını işitmektir. Daha sonra şu ifadeleriyle devam eder: "Semâ'nın ne olduğunu biliyor musun? Varlıktan bihaber olmak ve mutlak yokluk içinde sonsuzluğun tadına varmak'' (Yördemli, 2007' den aktaran, Şan, 2018, s. 58).

Uysal'a göre sema; bilindiği üzere, Arapça kelimelerin yazılışlarına göre farklı anlamlar taşıması, sıkça karşılaşılan bir durumdur. Arapça, kök sistemine dayalı bir dildir ve kelimeler genellikle kök harflerine eklenen çeşitli harfler ve eklerle türetilir. Bu durum, aynı kökten türetilmiş farklı kelimelerin, farklı ekler veya harflerle yazılarak farklı anlamlara gelebilmesine olanak tanır. Bu şekilde, bir kelimenin farklı bağlamlarda veya farklı yazım şekillerinde kullanılması, ona farklı anlamlar yükleyebilir ve bu da dilin zenginliğini ve çeşitliliğini gösterir. Bu durum, özellikle Arapça konuşulan ve yazılan toplumlarda dilin derinliği ve esnekliği açısından önemli bir özellik olarak kabul edilir. ''Bu nedenle, "Sema" kelimesi sadece işitmek anlamına gelmekle kalmaz, aynı zamanda farklı anlamlara da sahip olabilir. Örnek olarak, kelimenin sonunda "elif" harfi ile biterse anlamı gökyüzü olurken, yükselmek veya

yücelmek gibi anlamları da içerebilir. Bu bağlamda, sembolik olarak "Sema", yüce olanın gökte olduğu inancına dayandırılabilir. Bunun yanı sıra, Tasavvuf terimi olarak Sema'nın anlamı, duyulan ve hissedilen müziğin coşkusuyla aşka gelmek ve dans etmek anlamına da gelebilir'' (Uysal, 2016:18).

Sema, geleneksel Türk İslam kültüründe ve özellikle Mevlevi tarikatında önemli bir ritüeldir. Genellikle dervişlerin semazenler tarafından dairesel bir şekilde dönerek, kendilerini Yaradan'a adadıkları ve manevi bir yükselişe geçtikleri bir ibadet ve meditasyon şeklidir. Sema ritüeli, Mevlâna Celaleddin Rumi'nin öğretilerine dayanır ve semazenlerin dönme hareketleriyle birlikte müziğin ve ilahi sözlerin eşlik ettiği bir törendir. Dönüş hareketleri, evrenin dönüşü ve varlıkla yaradan arasındaki birliği sembolize eder. Sema, dervişlerin manevi yolculuklarında bir ruhani yükseliş ve yakınlık arayışını ifade eder. Geleneksel olarak, sema törenleri özel bir semahane veya meydan alanında gerçekleştirilir ve genellikle topluluklar tarafından izlenir. Bu ritüel, Mevlevi tarikatının temel bir uygulaması olup, manevi bir deneyim ve birlik duygusunu pekiştirmeye yöneliktir.

Çobanoğlu'nun aktarımıyla Mevlevilik; tarikata katılmak isteyen bir derviş adayı, öncelikle şeyhinin kabulünü almak zorundaydı. ''Aday, gusül abdestini aldıktan sonra ya çilekeş ya da muhip derviş olabilmek için şeyhinin huzuruna çıkardı. Şeyh, adayın talebini kabul ederse, onun başını çekerek dizine koyar, tarikatın sembolü olan sikkeyi giydirir, tekbir getirdikten sonra her ikisi Fatıha Suresi'ni okuyup daha sonra birbirleriyle görüşürlerdi. Bu görüşmede, sağ ellerini tutup kaldırarak parmaklarının üst tarafını öperlerdi. Ankaravi'ye göre, bu adımdan sonra, derviş adayının saçından ve bıyığından birkaç kıl kesilirdi, bu da nev niyaz olarak tarikata katılan dervişin semaya başlamasını simgelerdi. Daha sonra, şeyh tarafından görevlendirilen dede tarafından tarikat adabını öğrenmeye başlardılar. Dergâhta kalmak zorunda olmayan muhipler, istedikleri zaman sadece sema ve mukabele etkinliklerine katılmak için dergâha gelirlerdi ve çileye katılmadıkları için tarikat içinde herhangi bir zorunlulukları yoktu. Ancak çilekeş dervişler, herhangi bir sebep olmaksızın çile sürecinin dışında gecelemeden kaçınmak zorundaydılar; aksi takdirde çilelerini

yeniden başlatmak zorunda kalabilirlerdi’’ (Tanrıkorur, 2004’ den aktaran Çobanoğlu, 2022, s. 29).

Gürer ve Ulupınar’ın aktarımıyla Sema törenin icrası; ilk olarak sema icrasına katılacak olan mutrip (müzisyen) heyeti ve sema kıyafetlerini ile hazır olan semazenlerin semahaneye girmeleri, akabinde ise kıdemlerine ve verilen görevlerine göre sema alanındaki yerlerini almalarıyla başlar. ‘’ Ayakları mühürlü bir şekilde olan semazenler, sol omuzunu sağ elleriyle, sağ omuzunu sol elleriyle tutup niyaz halinde şeyhin sema meydanına gelmesini beklerler. Şeyh postta yerini aldıktan sonra ayin başlar. Semazenler bu sırada semahanenin çevresinde bulunan postların üzerinde oturarak beklemektedirler. Sema başlangıcında Na’t-ı Muhammedî öteki adıyla Na’t-ı şerif okunmaya başlanır. 25 Na’tın akabinde kudümzenbaşının (mutrip heyetinin başı) kudüme vurmasıyla icra edilecek ayine hangi makam ait ise o makama özgü ney taksimi yapılır. Post taksimi bir diğer adıyla baş taksim olarak da adlandırılan ney taksiminin sona ermesiyle kudümzenbaşının kudüme birkaç defa vurmasıyla hep birlikte oturur vaziyette olan semazenler kuvvetli bir şekilde ellerini yere vurduktan sonra hafif bir sesle ‘‘Allah’’ diyerek ayağa kalkarlar. Bu sırada mutrip(müzisyen) heyeti ilk peşrevi icra etmeye başlar, yan yana dizilen semazenler, devr-i veledîyi icra etmek üzere peşrevin ritmine uyarak, sağ ayağını ileri doğru atarak, sol ayağını da onun yanına çekmek suretiyle ilerlerler. Semazenlerin her biri postta ayakta duran şeyhin önünden geçerken ayaklarını mühürleyip, baş keser ve hatt-ı istiva denilen çizgiye basmayarak, sağ ayağıyla üzerinden atladıktan sonra yüzü posta dönük bir halde diğer tarafa geçer. Bu durumda arkasındaki semazenle karşı karşıya gelir ve her iki semazen ayak mühürleme hareketi yaptıktan sonra birbirlerine bakıp ellerini kalplerine götürerek selamlaşırlar. Karşı karşıya gelen semazenlerin mukabelede bulunmalarından dolayı sema ayinine ‘‘Mevlevî mukabelesi’’ veya ‘‘Mukabele-i şerif’’ de denmiştir’’ (Top, 2001 ve İnançer, 2009’dan aktaran Gürer ve Ulupınar, 2023, s. 112)

Uzun’un aktarımıyla; Mevlâna, Şems’in gelişi ile mekân ve ortam fark etmeksizin semaya başlayıp vecd halinde sema yaparmış. Sema yapma nedenini de şiirle şöyle açıklamaktadır:

*“Eğer bir atomu kesersen,
Ortasından bir güneş,
Ve güneş etrafında da,
Durmadan dönen gezegenler görürsün”* (Uzun, 2012: 43).

Bu şiir dörütlüğünde anlatılan semanın, tarafımca yorumlanması şu şekildedir; Atomlar, merkezlerinde bir çekirdek bulunan ve çekirdek etrafında elektronlar dönen temel yapı taşlarıdır. Metafor olarak kullanılan "Eğer bir atomu kesersen, Ortasından bir güneş" ifadesi, atomun merkezinde bulunan nükleusu bir güneşe benzetmekte ve nükleus etrafında dönen elektronları ise gezegenlere benzetmektedir. Bu benzetme, atomun iç yapısını daha anlaşılır bir şekilde tasvir etmeye çalışmaktadır. En küçük yapı birimi olan atomun içindeki hareketliliği sema ile ilişkilendirmiştir.

Sema törenleri ilk aşamada belirli kuralları olmayan bir ibadet şekliydi. Zaman içinde değişimlere uğrayarak belirli kurallara ve formlara sahip olmuştur.

Domruk'un aktarımıyla; Şems'in vefatından sonra, İslam mutasavvıfı Mevlâna Celaleddin Rumi'nin yas sürecinde kendisini ifade etmek amacıyla tasarladığı söylenen yas kıyafetleri arasında, beyaz bir gömlek ve kendi mezar taşını simgeleyen bal rengi bir sikke bulunduğuna dair iddiaların yer aldığını belirtmiştir. “Bu kıyafet seçimi, Rumi'nin takipçileri arasında benimsenmiş ve Mevlevi dervişlerinin standardı haline gelmiştir, hatta 20. yüzyılın başlarına kadar bu gelenek sürmüştür. Mevlevi kıyafetleri, her düzeydeki derviş için genel bir görünüme sahip olsa da detaylar hiyerarşiyi yansıtarak bireyleri farklılaştıran semboller içermektedir. Bir dervişin hayatı boyunca, kişisel birer anlam taşıyan çeşitli giysi ve aksesuarlar, ona özgü olarak verilmiştir” (Stewart, 2010 ve Atasoy, 2000'den aktaran Domruk, 2023, s. 40).

Sema ve kâinatın hareketi' adlı broşürde semanın 7 bölümden oluştuğu ve her bölümün farklı bir anlam taşıdığı aktarılmıştır;

1-Peygamber efendimizi metheden ilahî aşkı temsil eden bir na't ile başlar. Buna na't-ı şerif denilir.

2-Methiyeden hemen sonra kudümcüler bir darbe ile kudümden ses duyurur.

3-Üçüncü bölümde nefesin ön planda olduğu her şeye can veren nefesi, yani Nefhayı ilahhiye yi temsil eden bir ney taksimi icra edilir.

4-Sultan Veled devri olarak anılır. Semazenlerin birbirine üç defa selam vererek peşrev eşliğinde daire formatında yürüyüşüdür.

5-Sema töreni dört selamdan ibarettir. Üzerindeki siyah hırkayı çıkaran semazen sembolik olarak hakikate doğar.

Kollarını bağlaması sembolik olarak bir rakamını temsil etmektedir. Bu sembol Allah'ın birliğinin önemini vurgular. Ardından şeyh efendinin elini öperek sema törenine girme izni alır ve ardından semaya başlar. Sema dört selamdan oluşmaktadır.

A- 1.selam, insanın bilgi ile gerçeğe yani hakikate doğarak, Yüce yaradan Allaha ve kendi kulluğunu idrakidir.

B- 2.selam, insanın varoluşundaki düzeni, azameti müşahade ederek, Yaradan'ın kudreti karşısında hayranlık duymasıdır.

C- 3.selam, insanın minnet ve hayranlık duygusunun Aşk'a dönüşmesiyle, aklın aşka kurban oluşunu simgeler. Tam anlamıyla teslimiyettir. Yaradan'a vuslattır. Budizm'de nirvana olarak bilinen merteye İslamiyet'te karşılığı fenafillah'tır. İslamiyet'te en yüksek merteye ise kulluk mertebesidir.

D- 4.selam, manevi yolculuğunu tamamlayan insanın, kaderine razı olduktan sonra yaratılıştaki vazifesine yani kulluğuna dönüşünü simgeler. Şeyh efendi ve semazen başı bu selama eşlik eder.

6-Sema törenlerinin altıncı bölümünde "Maşrik da Allahlıdır, mağrib de. Hangi tarafa dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır. Çünkü Allah Vasidir, Alimdir." (Bakara2/115.ayetinin okunduğu) Kur'an-ı Kerim tilavetiyle devam eder.

7-Sema töreni bütün peygamberlerin, şehitlerimizin ve bütün insanların ruhları için okunan bir fatiha ve devletimizin selameti için okunan bir dua ile biter. Dedeler ve dervişler, sema töreninden sonra kimseyle konuşmadan, tefekkür (meditasyon) için sessizce hücrelerine geçerler (K.T.B., 2024).

Kültür bakanlığının aktarımıyla sema törenlerin başlangıç ve bitiş şekli;

"Sema Töreni, Mevlevîlik kültürünün doğru olarak aktarılabilceği mekânlarda gelenekten gelen Mevlevî müziği ile icra edilir. İtri'nin rast makamında bestelediği 17. yüzyılın sonundan itibaren çalınmakta olan naat-ı şerif ile törene başlanır. Pir Adil Çelebi gibi bestekârlar tarafından bestelenmiş ilahiler, müzik eğitimi almış koro tarafından okunur. Ney, kudüm ve ut gibi enstrümanlar, koroya eşlik eder. Mevlânâ'nın Farsça yazılmış eserleri, tören süresince mutrip heyeti (ses ve saz topluluğu) tarafından icra edilen bestelerin temel kaynağıdır.

Törene, Hz. Muhammed'i (S.A.V.) öven naat-ı şerifin okunmasıyla başlanır. Naat-ı şerifin okunmasından sonra ney taksimine geçilir. Ney taksiminin bitiminde semazenler, semazenbaşının işaret ettiği yere geçip semaya başlarlar. Bundan sonra başlayan Devr-i Veledî ölümünden sonra dirilmeyi betimler. Hırkası kabri; sikkesi mezar taşı olan semazen, otururken ölmüş sayılır. Devr-i Veledî'den sonra başlayan ayinde semazenler usulünce hırkalarını çıkarır, dünyevi işlerinden soyunurlar. Sema törenlerinde selam bölümü dört kısımdan oluşmaktadır:

- 1. Selâm, insanın kulluğunu idrak etmesini;*
- 2. Selâm, Allah'ın kudreti karşısında hayranlık duyulmasını;*
- 3. Selâm, kudret karşısında duyulan hayranlığın aşka dönüşmesini;*
- 4. Selâm, insanın kulluğa dönüşünü anlatır. Tören, okunan Kur'an-ı Kerim ve dualarla bitirilir." (K.T.B., 2024)*

Çağrı'nın aktarımıyla sema; Şeb-i Arus törenleri, sadece bir dini etkinlik olmanın ötesinde, kültürel bir birliktelik ve dayanışma platformu olarak da görülür. Katılımcılar arasında farklı dilleri konuşan, farklı etnik kökenlere sahip olan ve farklı dinlere mensup olan insanlar bir araya gelir. Bu da törenlerin evrensel bir nitelik kazanmasına ve insanların ortak bir kültürel deneyim yaşamasına olanak tanır. "Bu törenlerin temelini oluşturan sema ritüeli, Mevlevilik geleneğinin en bilinen ve diğerlerinden ayrılan özelliğidir. Sema, İslam tasavvufunun çeşitli tarikatlarında farklı isimlerle anılsa da en mükemmel biçimini Mevlevilik geleneğinde bulmuştur diyebiliriz. Sema, yalnızca semazenin etrafında dönmesinden ibaret değildir; aynı zamanda bireyin ses ve ritimle coşku hissettiği, yaratıcıya duyduğu sevgi ve hayranlığın bir ifadesidir. Bu ritüel, Türk tasavvuf müziği enstrümanlarıyla birlikte gerçekleştirilir ve bu müzikle anlam kazanır. Bu ritüeli icra eden kişilere semazen denir" (Çağrı, 2020: 67).

3.2. Sema Esnasında İcra Edilen Müzik ve Evrimi

Gönül, Büyük filozof ve matematikçi Pisagor'un müziği şu şekilde tanımladığını açıklar: "Müzik, göklerin dönüşünden kaynaklanan seslerin ve bu seslerin uyumunun bir araya gelmesinden oluşmuştur" (Gönül, 2007: 77).

"Mevlevi Tarikatı'nın mihenk taşı ve kurucusu olan Mevlâna, oğlu Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi'nin ardından geleneği devam ettirecek çelebilerin yaşadıkları dönemde bir karşılama formu bulunmamasından dolayı sema esnasında seslendirilmek üzere kaleme alınmış eserlerin olmadığı görülmektedir. Mevlevihanelerde bulunan saz ve ses icracıları

irticalen (doğaçlama) aşk ile şiirler seslendirmeye başlamıştır''
(Gölpınarlı, 1983'ten aktaran Macit, 2021, s. 40).

Şan' a göre sema eğitimi; Eğitimlerini tamamlayan dervişler, kişisel istekleri ve yetenekleri doğrultusunda çeşitli alanlarda uzmanlaşma fırsatı bulurlardı. Ney üflemek, kudüm çalmak gibi geleneksel Türk musiki enstrümanlarını öğrenmek, bu süreçte önemli bir yer tutardı. Aynı zamanda, dervişler ayin ve na't meşki adı verilen manevi müzik pratiği ve meditasyonu içeren ritüeller gerçekleştirirlerdi. Bu ritüeller, manevi derinliklerin keşfi ve ruhsal bağlantının güçlendirilmesi amacıyla yapılan önemli uygulamalardı. 'Bu özellikleriyle Mevlevihaneler, adeta bir enstitü, üniversite veya konservatuvar statüsüne sahiptiler. Mevlevihanelerde bu eğitimlerden geçen ve çalgıları çalmayı öğrenen, na't meşki yapan kişiler, mutrip heyetine katılma hakkı kazanırlardı. Mesnevi eğitimini tamamlayan ve Mesnevi hanlıkta ileri seviyeye ulaşan kişiler, isteğe bağlı olarak Mesnevi okutmalarına izin alabilirdi. Mesnevi han olabilmek için ise, dini ilimlerin tamamına hâkim olmak, şiire ilgi duymak, terkide yetenek geliştirmiş olmak ve sanat ile tarih konularında bilgi sahibi olmak gerekmektedir'' (Yördemli, 2007'den aktaran Şan, 2018, s. 64).

Karataş'ın sunumuyla Mevlevilik tarihindeki müzikal kökenler; Mukabele esnasında icra edilen müzik eserleri, Mevlevi geleneğinin vazgeçilmez bir parçasını teşkil eder. Bu eserler arasında en eskileri, düğâh, pençgâh ve hüseyinî makamlarında bestelenmiş ve "beste-i kadim" olarak adlandırılan üç ayin-i şeriftir. Bu ayinler, Mevlâna Celaledin Rumi'nin öğretilerini ve manevi mesajlarını derinlikle yansıtan eserlerdir. Mukabele esnasında seslendirilen bu müzikler, dinleyicilere manevi bir deneyim sunar ve Mevlevi geleneğinin ruhunu yansıtır. Her biri özgün anlamlara sahip olan bu eserler, Mevlevilik geleneğindeki müzikal mirasın kritik bir bileşenini oluşturur ve geleneksel olarak tarikat üyeleri tarafından büyük bir saygıyla muhafaza edilir. 'Bu eserlerin bestecileri bilinmemekte ancak 15. veya 16. yüzyıllara ait oldukları tahmin edilmektedir. 17. yüzyılda, Köçek Derviş Mustafa Dede'nin bayatı ayini, bu devirde bestelenmiş tek ayin olma özelliği taşıyan bestecisinin bulunduğu ilk ayindir, dolayısıyla ayrı bir öneme sahiptir. 18. yüzyılda ayinlerde sayısal olarak bir artış görülmektedir. Bu asırda bestelenmiş ilk ayin Buhurizade Mustafa İtrî Efendi'nin segâh ayinidir. Daha sonraki yıllarda Kutbünnayi Osman Dede, rast, uşşak, çargâh ve

hicaz makamında bestelenen dört ayin bulunmaktadır. Bilinmeyen bir nedenler hicaz ayininin üçüncü selâmına ait olan yürük semai usulüyle başlayan kısmı kaybolmuştur.

3. Selim'in musahiplerinden Vardakosta Ahmed Ağa da dönemin önemli isimlerindendir. Günümüze ulaşan bazı besteleri bu şekildedir hicaz, nihavent ve saba. Bu yüzyılda üretilen ve bestelenen diğer ayinler ise bu şekilde sıralayabiliriz Bursalı Âmâ Mehmed Sadık Efendi'nin bestenigâr; Abdürrahim Şeyda Dede'nin ırak, hicazeyn, ısfahan; Hâfız Ali Dede'nin nühüft. Bu bestelerden günümüze ulaşanlar şu şekildedir, Abdürrahim Şeyda Dede'nin hicazeyn, ısfahan; Hâfız Ali Dede'nin nühüft ayinleri. Mevlevî müziğinde 19. Yy. da önemli bir atak yaşanmıştır. Bu gelişme ile devrin önemli iki müzik bilgini padişahı, 3. Selim ve 2. Mahmud'un önemli etkileri görülmektedir. Klasik müziğin hemen her alanında Mevlevî müzik bilginlerinin hizmet ettikleri bilinmektedir. Bu dönemde Abdülbaki Nâsır Dede, Mehmed Celaledin ve Hüseyin Fahreddin Dede gibi bestekârlar müzik nazariyatı konusunda da çalışmalar yaparak kendilerinden sonraki araştırmacılara bir metot bırakarak ışık olmuşlardır. Hamamizade İsmail Dede ve Zekâi Dede gibi iki büyük sanatçının da müziğimizin diğer formlarında önemli eserler ürettiklerini unutmamak gerekir. Bu dönemde üretim yapan bestekârlarını şu şekilde sıralayabiliriz: III. Selim suzidilara; Abdülbaki Nâsır Dede acembuselik, ısfahan (kayıp); Derviş Abdülkerim Dede yegâh (kayıp); Abdürrahim Künhi Dede hicaz, nühüft (kayıp); Hamamizade İsmail Dede bestenigâr, ferahfeza, hüzzam, ısfahan (kayıp), neva, saba, saba-buselik, şevkutarab; Mustafa Nakşî Dede şeddi araban; Hâşim Bey suzinak (kayıp), şehnaz (kayıp); İsmet Ağa ısfahan (kayıp), müstear (kayıp), rahatfeza (kayıp); Ârif Hikmeti Dede mahur (kayıp); Mustafa Cazim hicazkâr (kayıp); Kâmil Dede yegâh (kayıp); Selânikli Necib Dede suzidil (kayıp), suzinak; Müezzîn başı Rıfat Bey ferahnâk, neveser; Neyzen Salih Dede şeddiaraban (kayıp), Hacı Faik Bey dügâh (kayıp), yegâh (kayıp); Ali Aşkî Bey hüseyinî-aşiran (kayıp); Zekai Dede ısfahan, maye, saba zemzeme, suzidil, suzinak; Ahmed Hüsameddin Dede rahatülervah; Mehmed Celaledin Dede dügâh; Yahya Efendi dergâhı Zakir başısı, ısfahan (kayıp); Uzun Arap Ali kürdîlihiczâkâr (kayıp); Bolahenk Nuri Bey buselik, karcıgar; Hüseyin Fahreddin Dede acemaşiran; Musullu Hâfız Osman hüseyinî (kayıp). 1925 yılında tekke ve tarikatların kapatılmasıyla birlikte, Mevlevî müziği 20. yüzyılın ilk yarısında 19. yüzyıla göre gerilemiştir. 1950 yılına kadar yapılmayan bu mukabeleler, 1950 yılından sonra Mevlânâ'yı anma

törenleriyle yeniden gerçekleştirilmiştir. Bu yüzyılda tespit edilen ayinler şu şekildedir: Rauf Yekta Bey yegâh; Ahmed Avni Konuk buselik-aşiran, dileside, ruy-i irak; Kâzım Uz sultan-ı yegâh; Zekaizade Ahmed Irsoy bayati-buselik, müstear; Râkım El-kutlu karcıgar; Hüseyin Sadeddin Arel 47 makamdan 51 ayin; Refik Fersan selmek; Sadettin Heper hisar-buselik; Kemal Batanay nikriz; Doğan Ergin ferahnâk-aşiran; Cinuçen Tanrıkorur bayati-araban; Alaaddin Yavaşca segâh; Erol Sayan eviç; Fatih Salgar hicaz; Necdet Tanlak neveser; Zeki Atkoşar acem-kürdî; İsmet Doğru suzinak, hicaz’’ (Tanrıkorur, 2003’ den aktaran Karataş, 2008, s. 145).

3.3. Ney ve Kudüm Gibi Enstrümanların Rolü

Mevlevilikte müzik, Allah'a olan ilahi aşkın ifadesinde önemli bir araç olarak kabul edilir. Tasavvuf müziği ve sema törenleri, insanların Allah'a olan derin sevgi ve bağlılıklarını ifade etmelerini sağlar. Müzik, bu ilahi aşkın bir ifadesi olarak görülür ve semazenlerin dönüş ritüelinde Allah'a olan yakınlıklarını ifade etmelerine yardımcı olur.

Çobanoğlu'nun aktarımıyla; ‘‘Naat okunduktan sonra, kudümzenbaşı kudüme birkaç vuruş yapar. Ardından, neyzen başı ya da uygun gördüğü bir neyzen, o gün için belirlenmiş olan ayinin makamına uygun bir şekilde ney taksimi icra eder. Bu taksim oldukça kısa bir sürede tamamlanır ve kudümzenbaşı kudüme birkaç defa vurarak Devr-i Kebir usulünde bestelenmiş olan peşreve geçilir’’ (Çobanoğlu, 2022: 112).

‘‘ İslam’a göre Allah insanın önce cansız bedenini yaratmış, sonra da ona kendi ruhundan üfleyerek onu diriltmiştir. Ney taksimi de bu ilahi nefesin temsidir’’ (Çobanoğlu, 2022: 112).

Gürer ve Ulupınar'ın aktarımıyla ney enstrümanının önemi; Ney, tasavvuf müziğinin önemli bir parçası olarak, insanın iç dünyasına yönelik derin bir keşif aracı olarak görülür. Nefes ve nefha kavramları da bu keşif sürecinde önemli rol oynar ve ney aracılığıyla sembolik bir anlam kazanır. Bu bağlamda, neyin üflemesi ve sesinin yayılması, insanın ruhsal yolculuğunda önemli bir rehberlik ve manevi deneyim sağlar. ‘‘Ney, üflemeli bir saz olarak Türk müziğinin ve özellikle tekke müziğinin vazgeçilmez sazı olmuştur. Yedi adet deliği bulunan ney, tasavvuf ’ta "yedi nefis mertebesi" olarak ifade edilmiştir. Bu mevkide, insanın beşeriye olan zaaflarını ve dünyevi heveslerine olan bağlılığını bırakmak ve manevi yolculuğunu ifade

etmektedir. Mevlevi kültüründe insan-ı Kâmil'i temsil eden ney, Mesnevi'nin ilk on sekiz beytinde, insanın manevi olgunlaşması neyin geçirdiği serüven üzerinden yola çıkılarak anlatılmaktadır. Neyin bu özellikleri nedeniyle Mevlevilikte farklı bir konuma sahip olduğu ve bu sebeple "nây-ı şerîf" olarak anıldığı bilinmektedir" (Gürer ve Ulupınar, 2023: 114).

Mevleviliğin müzik felsefesinin temellendiği ilk on sekiz beytin 'den birkaç dize ve bu dizelerin yorumlanması;

*"Dinle, bu Ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor.
Aslından uzak kalan kişi, gene buluşma zamanını arar.
Benim sırrım, feryadımdan uzak değil; fakat gözde, kulakta o ışık yok.
Ney, bir dosttan ayrılana eştir, dosttur; perdeleri, perdelerimizi yırttı gitti.
Ham hiçbir pişkin, olgun kişinin hâlini anlayamaz"* (Rumi, 1973'ten aktaran Çetinkaya, 2011, s. 72).

"Dinle, bu Ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor."

Burada Ney, aşkı ve ayrılığı sembolize eder. Mevlânâ, Ney'in nağmelerini dinleyerek aşkın ve ayrılığın derinliklerini anlamaya davet ediyor. Ney'in üzüntüsü ve feryadıyla, insanın içsel sıkıntılarını ifade ettiğini belirtiyor.

"Aslından uzak kalan kişi, gene buluşma zamanını arar."

Mevlânâ, insanın aslından, yani ilahi köklerinden uzaklaştığında, içsel bir boşluk hissettiğini ve bu nedenle yaratana olan birliği ve buluşmayı aradığını ifade eder.

"Benim sırrım, feryadımdan uzak değil; fakat gözde, kulakta o ışık yok."

Bu dizelerde, Mevlânâ, içsel gerçeklerin ve sırların dışsal algılarla değil, içsel bilgelikle keşfedilebileceğini ifade eder. Gerçek manevi deneyim, dışsal duyularla değil, içsel feryatlarla ve arayışlarla bulunur.

"Ney, bir dosttan ayrılana eştir, dosttur; perdeleri, perdelerimizi yırttı gitti."

Ney, insanın yaradan ile olan ayrılığını ve hasretini simgeler. Mevlânâ, Ney'in nağmelerinin perdeleri yırtarak, insanın içindeki bağlılığını ve birliğini yeniden keşfetmesine yardımcı olduğunu söyler.

"Ham hiçbir pişkin, olgun kişinin hâlini anlayamaz; öyleyse sözü kısa kesmek gerek vesselâm."

Bu dizelerde, Mevlânâ, olgunluk ve içsel anlayışın, deneyimli ve derinleşmiş ruhlar tarafından anlaşılabileceğini vurgular. Olgunluk ve içsel bilgelik, kısa ve öz sözlerle ifade edilebilir ve anlaşılabilir. Bu dize ve yorumlar, Mevlânâ'nın derin düşünce ve duygularını yansıtırken, insanın içsel yolculuğu, Yaradan'a olan bağlılığı ve aşkın evrenselliği gibi kavramları da içerir.

Çoğu Mesnevi yorumcusu, neyin bilge insanı ve olgunlaşmış insanı temsil ettiği konusunda genellikle hemfikirdir. Buna benzer yorumlar Abidin Paşanın Mesnevi şerhinde de bulunmaktadır.

"Ney'den maksat, arif, akil (ve kâmil) insandır ki, ağzından âşıkane manalı ve güzel sözler çıkar. Beyt-i şerifin ikinci mısraında ayrılıklardan şikâyet eder buyurulması, insanların ve ariflerin ruh ve melekût âleminde ayrılıp dünyaya gelmelerinden şikâyet etmesi demektir. Mesnevi'nin ilk beyti olan bu iki mısra, Hazreti Celaleddin Rûmî'nin kitabında başka ibarelerle değil de "Dinle-İşit" ile başlamaları, Ney'in sesinin dinlenmeye muhtaç ve (dinlemek) hassasının da diğer uzuvlardan daha faziletli olduğundandır. Kulaktan sonra başka âzânın en muteberi olan göz, yalnız mahdud bazı maddî olan şeyleri görebilir. Kulak ise varlığı hissedilmeyenleri, maneviyatı, mahlûkatı, nihayetsiz hikmetleri dinlemeye istidatlıdır" (Abidin Paşa, 1305'ten aktaran Çetinkaya, 2011, s. 76).

Çetinkaya'nın aktarımıyla; Mesnevi şerhinde, yorumcuların ilk beyti farklı ve çeşitli şekillerde yorumladığını belirtir. "Firuzanfer'e göre Mevlânâ'nın neyden maksadı, bir nefes ve üflemeyle çalınan bir saz olduğu kadar, kendi de bir müziksever olarak onu temsil ettiğidir. Firuzanfer şöyle der: Ancak neyde sembolizm de mevcuttur ve asıl kastedilen Mevlânâ'nın kendisidir. Kendini kaybetmiştir; aşk ve sevgilinin etkisi altına girmiştir. Bu sevgili, Şems-i Tebrizî, Hüsameddin Çelebi veya Allah olabilir" (Firuzanfer, 1996'dan aktaran Çetinkaya, 2011, s. 77).

Çetinkaya'nın aktarımıyla Mevlana'nın aşk ve ateş ilişkisi; "Mevlânâ'nın ifadesiyle, aşkın ateşle olan ilişkisi ateşin düşmesiyle, şaraba coşkunun düşmesiyle açığa çıkan coşkuyla anlatılır. Bu ifade, aşkın evrensel bir kavram olduğunu vurgular,

her varlık tarafından kendi potansiyeline doğru yükseldiğini ifade eder. Mutlak Varlık'ın varoluşunun kendiliğinden ortaya çıkışı, aşk ve tutku adları altında anılır; dolayısıyla tüm evren, aşktan kaynaklanmış gibi düşünülebilir; sürekli olarak açığa çıkar. Tam insanın sesi, onun içsel gerçekliğinden ayrılmaz'' (Çetinkaya, 2011: 76).



4. MUSİKİ VE SEMA

4.1. Sema'nın Musiki Yönü

Mevlana'nın yorumlamasıyla musiki Allah'ın lisanıdır. İslam kültürü, zengin ve çeşitli unsurlarıyla dünya çapında ilgi gören bir yapıya sahiptir. Bu kültürün önemli unsurlarından biri de müzik ve sema geleneğidir. Müzik ve sema, İslam'ın manevi derinliğini ifade etmede önemli bir rol oynamaktadır. Tasavvuf müziği, özellikle manevi derinliği ve ruhsal yükselişi ifade etmede önemli bir araç olarak kabul edilir. Tasavvufî müzik, insanın iç dünyasına inmeyi ve manevi bir deneyim yaşamayı amaçlar. Bu müzik türü, genellikle zikirlerle birlikte icra edilir ve dinleyicilere manevi bir atmosfer sunar.

Gülten Çağrı; kültürün dinamikliğine dikkat çekerek, ‘her toplumun içinde, o toplumun devamlılığını ve çeşitliliğini sağlayan birbirinden farklı ancak birbiriyle sıkı bir ilişki içinde olan pek çok grup ve alt kültür bulunmaktadır. Bu gruplar, kendilerini ifade etme ihtiyacıyla çeşitli yolları kullanırlar. Din kurumu gibi toplumsal gerçeklikte önemli bir role sahip olan yapıda, müzik birçok dini alt grup tarafından kullanılmıştır. Hatta bazı dini gruplar, kendilerine özgü müzikleriyle tanınmış ve bu özellikleriyle öne çıkmışlardır. Mevlevilik tarikatı da bu yapılar arasında önemli bir konuma sahiptir’ (Çağrı, 2020: 66).

Şan’a göre; Mevlevilikte müziğin önemli bir yerinin olduğunu vurgulayan Şan şu ifadelerde bulunmuştur. ‘Mevlevilerin zikirlerinin müzikle birleştirilip geleneksel hale getirilerek geliştirilmesi, bunun en önemli kanıtıdır. Müziğin, Sema kavramıyla tasavvufa dahil edilmesi, ikinci asrın sonlarına doğru gerçekleşmiş ve Mevlevilik içinde belirli bir ritüel haline gelmiştir. Sema, insanı Allah’a yaklaştıran ve olgunlaştıran bir araç olarak kabul edilir’ (Doğruöz, 2014 ve Tan, 2014’ den aktaran, Şan, 2018, s. 60).

Gönül’ e göre; Mevlânâ, müziğin, hakikatin ve kelimelerin ötesinde, insan ruhunu derinden etkileyen ve onu derinlemesine bir şekilde hissettiren bir sanat olduğunu bilir. Bu nedenle, müziği sadece duyularla algılanan bir ses değil, aynı

zamanda insanın iç dünyasına dokunan bir ruhani deneyim olarak görür. ‘‘Mevlânâ’nın müziğe duyduğu sevgi, sadece estetik bir ilgi değil, aynı zamanda insanlar arasında birlik ve uyumun sağlanmasına olan inancından kaynaklanır. O, ‘‘Rebabın dili Türk olsun, Rum olsun, Arap olsun aşıkların dilidir’’ diyerek farklı kültürlerin ve dillerin ötesinde insanları bir araya getiren evrensel bir dilin müzik olduğunu ifade eder. Ona göre, insanlar arasındaki gerçek bir birlik ve uyum, müzikle oluşur ve bu, herhangi bir bilimsel tartışmadan daha derin ve etkilidir. Mevlânâ’nın müzik sevgisi, sadece yüzeysel bir beğeni değil, derin bir içsel kaynaşma ile ifade edilir. Şiirlerindeki melodiler, sadece kelimelerin bir araya gelmesi değil, aynı zamanda bir müzisyenin enstrümanını çalması gibi bir ifade gücü taşır. Mevlânâ, şiirlerini müzikle ifade ederken, aynı zamanda müziği de şiirle tebliğ eder. Bu, onun sanat anlayışının ve ifade biçiminin derinliğini gösterir’’ (Gönül, 2007: 78).

4.2. Manevi Yolculukta Müzik

Mevlevilikte müzik, insanın manevi yolculuğunda önemli bir araç olarak kabul edilir. Tasavvuf müziği, sema törenlerinin merkezinde yer alır ve semazenlerin dönüş ritüelinde manevi bir atmosfer oluşturur. Bu müzik, ruhsal derinliği ve huzuru sağlamak amacıyla kullanılır.

Müzik, Mevlevi geleneğinde duyguların ve düşüncelerin ifade edilmesinde önemli bir araçtır. Sufi şairlerin yazdığı şiirler, genellikle müzik eşliğinde icra edilir ve dinleyicilere manevi bir deneyim sunar. Müzik, derin duyguların ve manevi deneyimlerin ifadesinde etkili bir araçtır.

4.3. Manevi Topluluk Bağının Güçlendirilmesi

Mevlevilikte müzik, birlik ve beraberliği pekiştiren bir araç olarak görülür. Sema törenleri, müzik eşliğinde gerçekleşir ve katılımcılar arasında bir ruhsal bağ oluşturur. Bu törenler, insanların manevi birliğini ve dayanışmasını güçlendirir.

4.4. Ruhani Yükselişe Teşvik

Mevlevilikte müzik, insanların ruhani yükselişini teşvik etmek amacıyla kullanılır. Tasavvuf müziği, dinleyicilerde derin bir içsel dönüşüm ve aydınlanma

yaşatır. Sema törenleri sırasında müzik, insanların dünyevi bağlarından kopmalarını ve ruhsal bir yükselişe doğru ilerlemelerini sağlar.



5. PERFORMANS KURAMI

Performans kuramının incelenmesi, sanat ile toplum bilimleri arasındaki kritik etkileşimi daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olur. Performans, insan deneyimini kuşatan derinlikleri keşfetmeye ve toplumsal dinamikleri kavramaya yardımcı olan güçlü bir araçtır. Dolayısıyla, performans kuramı, sanatın ve toplumun karmaşık ilişkisini kavramak için vazgeçilmez bir başlangıç noktası sunar.

Prof. Dr. Tönel'in aktarımıyla performans;

“ Sanatın geleneksel atmosferinden sıyrılması özellikle de Duchamp'ın hazır nesnelerinden sonra, sanatı düşünsel bir zemine taşımıştır. 1960'lı yıllardan itibaren performans sanatı, kavramsal sanat, yoksul sanat, fluxus vb. akımlar düşünceye önem veren anlayışlar izlemiştir. 1960 sonrası avantgard tiyatro ile performans sanat ilişkisi, dans ile performans sanat ilişkisi içinde yapılan performanslar ya da happeningler günümüze kadar gelmiştir” (Tönel,2015 :12).

Özdemir ve Ögüt'ün aktarımıyla Performans; 1960'lar ve 1970'ler, performans çalışmalarının yoğun bir şekilde geliştiği dönemlerdir. Bu dönemde, araştırmaları özellikle tiyatro ve antropoloji sıkı bir şekilde bağlantılı hale geldi. “19. Yüzyılda, araştırmacılar hikâye anlatıcılarını inceledi ve performansları sırasında sergiledikleri mimik, jest, taklit gibi hareketlerden ve canlılıklarından etkilendiler. Bu dönemde, sadece metin değil, metnin icrası da değerlendirilmeye başlandı ve bu düşünce, performans kavramına dönüştü. İlk sistemli çabalar ise 1970'lerde ortaya çıktı. Performans teorisi, sözlü anlatıları ‘geçmişin ürünleri’ olarak değil, ‘dinamik iletişimsel süreçler’ olarak kabul etmeyi sağladı. Bu bağlamda, Roman Jakobson, Jan Mukowski ve Judith Butler gibi öncü isimler, performans çalışmalarında belirleyici rol oynadılar” (Özdemir ve Ögüt, 2022 :145).

Doç. Dr. Cantekin Elyağutu'nun anlatımıyla performans kuramı;

“20. yüzyıldan itibaren bilim ve sanat sahasında kendine geniş bir yer edinen performans, disiplinler arası olması ve kendine özgü ifade biçimleriyle özgün bir çalışma ortamı sağlamıştır. Çalışma alanlarının çeşitliliği özellikle performansın tanımlanması konusunda tartışmalara sebep olsa da ortaya atılan kuramlar ve çalışmalar sanat ve toplum bilimleri açısından oldukça faydalı bilgiler sağlamıştır. Sanatın toplum

bilimleri etkileşimi söz konusu ise şüphesiz performans kuramı ele alınması gereken ilk görüngüdür'' (Cantekin Elyagutu, 2017: 193).

Bu görüşünden hareketle yapılan tanımlamada performans kuramı; performansın çeşitli disiplinlerle etkileşimi, tanımının belirsizliğine ve tartışmalara yol açmıştır. Ancak bu durum, performans kuramının zenginleşmesine ve derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Farklı disiplinlerden gelen perspektifler, performansın doğasını daha iyi anlamamıza ve değerli bilgiler elde etmemize olanak sağlamıştır.

Performans kuramı, sanat ve toplum bilimleri açısından büyük önem taşır. Sanat, insan deneyimini ve duygusal ifadeyi araştıran bir alandır. Performans sanatı ise bu deneyimi canlı bir şekilde sergileyerek izleyiciyle etkileşime geçer. Bu etkileşim, sanatı ve toplumu anlamak için önemli bir kaynaktır.

Engin'e göre performans kuramı:

''Performans Kuramı, bugünkü haliyle çok çeşitli yaklaşımlar ve disiplinler tarafından ele alınmış ve farklı bakış açıları ile birçok tanıma sahip olmuştur. Bireyin iletişim, deneyim, spiritüel keşif, bireyin benlik inşası ve toplumsallaşmasına kadar etkisini anlatır.''' (Engin, 2016: 3)

Bu görüşünden hareketle yapılan tanımlamada performans kuramı; iletişim açısından bakıldığında, performans kuramı insanların birbirleriyle etkileşimini ve iletişimlerini inceler. Performans, sözlü ve sözsüz iletişim araçlarıyla kullanılarak duyguların ve düşüncelerin ifade edilmesini sağlar.

Deneyim bağlamında, performans kuramı insanların yaşadıkları deneyimlerin nasıl şekillendiğini ve nasıl etkilendiğini araştırır. Performans, deneyimlerin derinleşmesini ve kişisel büyümenin teşvik edilmesini sağlayabilir.

Spiritüel keşif açısından, performans kuramı insanların iç dünyalarını keşfetmelerine ve manevi olarak büyümelerine yardımcı olabilir. Performans, ruhsal olarak derinleşme ve anlam arayışı için bir araç olarak kullanılabilir.

Benlik oluşturma perspektifinden bakıldığında, performans kuramı insanların kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ve ifade ettiklerini inceler. Performans, bireylerin kendilerini ifade etmelerini sağlayarak benlik bilincinin gelişimine katkıda bulunabilir.

Toplumsallaşma açısından, performans kuramı insanların toplum içindeki rollerini ve etkileşimlerini inceler. Performans, toplum içindeki ilişkileri ve grup dinamiklerini anlamak için bir araç olarak kullanılabilir.

Performans kuramı çok çeşitli alanlarda etkisini gösteren ve farklı bakış açılarına sahip bir kavramdır. İletişimden, deneyime, spiritüel keşfe, benlik oluşturmaya ve toplumsallaşmaya kadar birçok alanda etkili olan performans, insan deneyimini derinlemesine anlamak için önemli bir araçtır.

5.1. Performans Nedir?

Varoluşla birlikte canlılar yaşam ve hayat mücadelesi ile baş başa kalmıştır. Bu mücadele kavram olarak yeni olmasına rağmen uygulama olarak yaradılışa kadar uzanır.

Performans; günlük yaşantımızın en ufak ayrıntılarını içinde barındıran bir sergileme şeklidir. Canlılar, varoluşları boyunca yaşam ve hayatta kalma mücadelesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu mücadele, insanlık tarihinde kökleri derinlere uzanan bir kavramdır. Varoluşla birlikte başlayan bu mücadele, insanın yaşam savaşında kendini ifade etme biçimlerinden biri olarak performansı da içerir.

Richard Schechner' a göre performans, ‘‘Bir miktar abartılan ve halka sunulan hareket; tecrübeyle tekrar eden (twice-behaved) hareket’’ (Schechner, 2015: 13).

Hülya Uzun'un aktarımıyla performans; ritüel ve performans arasındaki farklılıklara dikkat çekmek isteyen uzun şu ifadelerde bulunmuştur. Performans, ‘‘seyircilerin bir icra veya gösteriyi izleyip ardından değerlendirdiği bir etkinliktir. Ritüel ise, günümüz anlayışında izleyicilerin varlığına yer yoktur; kişi, kendi amaçları doğrultusunda ve ritüelin bir parçası olarak hareket eder ve sonrasında tamamlanır. Eğer izleyici varsa bile, ritüelde olduğu gibi pasif bir izleyici olmazlar; çünkü

izledikleri şeyin aslında bir zikir olduğunu bilirler ve davranışları buna göre şekillenir. Performans kavramında ise durum farklıdır. Performans, sadece performansı sergileyen kişi veya kişilerin en iyi gösteriyi sunma yeteneğinden bahsetmekle kalmaz, aynı zamanda izleyici kitlenin izledikten sonra gösteriyi değerlendirip yorum yapma sürecini de içerir. Dolayısıyla, performansı sergileyenlerin gösteriyi en iyi şekilde sunma çabasıyla birlikte, izleyici kitlenin de izledikleriyle ilgili düşünce ve yorumları önem kazanır” (Uzun, 2018: 375).

Barba dan aktaran Schechner;

“Bedenimizi günlük yaşamda ve performans durumlarında çok farklı şekillerde kullanırız. Günlük yaşamımızda, kültürümüz, sosyal statümüz, mesleğimiz tarafından belirlenen bir beden tekniğimiz söz konusudur. Ama bir performans durumunda beden tamamen farklı bir şekilde kullanılır. Bu sıra dışı günlük teknik, esasen denge değişimini temel alır. Dengenin insanın ayakta durarak uzayda hareket etme kabiliyetinin, organizmamız içindeki bir dizi kas ilişkisinin ve gerilimin sonucu olduğunu söyleyebiliriz” (Schechner, 2015: 56).

Bu görüşten yola çıkarak: Günlük yaşamda, kültür, sosyal statü ve meslek gibi faktörler tarafından belirlenen bir beden tekniği bulunur. Bu, bir kişinin günlük aktivitelerini gerçekleştirmek için kullandığı bedenin belirli bir şekilde kullanımını ifade eder. Örneğin, farklı kültürlerdeki beden dili ve hareket biçimleri, sosyal statüye bağlı olarak belirli davranış kalıplarını içerebilir. Meslek ise, belirli fiziksel yeteneklerin veya becerilerin gerektirdiği bedensel teknikleri belirleyebilir.

Ancak, bir performans durumunda, beden tamamen farklı bir şekilde kullanılır. Performans durumunda beden, olağan günlük aktivitelerden daha yoğun ve özenli bir şekilde kullanılır. Bu, genellikle denge, koordinasyon, güç ve esneklik gibi özelliklerin daha yoğun bir şekilde gerektiği durumları içerebilir. Performans, bedenin daha üst düzeyde bir kapasiteyle kullanılmasını gerektirebilir ve bu da daha dikkatli bir şekilde bedenin nasıl hareket ettirileceğini ve kontrol edileceğini gerektirir.

Yazı, bu farklı kullanımlar arasındaki dengenin önemini vurguluyor. Dengenin, insanın ayakta durma ve hareket etme kabiliyetinin yanı sıra organizmadaki kas

ilişkileri ve gerilimlerle ilişkili olduğu belirtiliyor. Bu, bedenın günlük yaşamda ve performans durumlarında nasıl kullanıldığını anlamak için temel bir kavram sağlar.

Schechner performansın fonksiyonlarını şu şekilde sıralar:

1.Eğlendirmek.

2.Güzelleştirmek/güzellik katmak (estetik bir anlam yüklemek).

3.Kişiliği değiştirmek, kimliği belirlemek veya değiştirmek.

4.Toplumu oluşturmak, geliştirmek, beslemek.

5.İyileştirmek.

6.Öğrenmek, ikna etmek.

7.Kutsal sayılan ya da şeytani şeylerle bağlantı kurmak (Schennerden, 2006'dan aktaran Özdemir vd., 2022, s. 143).

Performans, günlük yaşantımızın en küçük detaylarını bile içeren bir sergileme şeklidir. İnsanlar, doğrudan bilinçli olmasalar da yaşamlarını sürekli olarak bir sahnede gibi oynarlar. İşte bu noktada performans, insanın iç dünyasını dışa vurduğu bir araç haline gelir. Konuşma tarzımızdan, beden dilimize; kıyafet tercihlerimizden, işaret ettiğimiz nesnelere kadar her hareketimiz bir performansı temsil eder.

Ancak performans sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Toplum içindeki rolümüzü oynarken, toplumsal normlara uygun davranmaya çalışırız. Bu da performansın, bireyin toplumsal bağlamdaki konumunu güçlendiren bir araç olduğunu gösterir.

Ulaş Özdemir'e göre performans;

‘‘sanat alanında performansı, bir gösteriyi, oyunu, eseri sahnelemek, icra etmek, sahneye koymak için kullanırız. Performans ayrıca olma, yapma, yapmayı gösterme olarak da tanımlanabilir. Performans tüm bu eylemi gösterme işi, performans teorileri de eylemi göstermeyi açıklama işidir’’ (Schennerden, 2006'dan aktaran Özdemir vd., 2022, s. 139).

Bu görüşten yola çıkarak; 'Olmak', bir kişinin belirli bir rolü veya karakteri canlandırmasıdır. Örneğin, bir oyuncu bir karakteri oynarken 'olma' eylemini gerçekleştirir. 'Yapmak', bir eylemi gerçekleştirmeyi ifade eder. Örneğin, bir dansçı

dans ederken 'yapma' eylemini icra eder. 'Yapmayı göstermek', bir eylemi izleyicilere veya bir seyirci kitlesine göstermeyi ifade eder. Bu, sahne veya performans alanında gerçekleşebilir ve genellikle izleyicilerin dikkatini çekmek ve etkilemek için yapılır.

Performans, bu eylemleri sergileme sürecidir ve performans teorileri, bu eylemleri açıklama ve anlama amacını taşır. Performans teorileri, performansın nasıl işlediği, nasıl algılandığı ve nasıl etkilendiği gibi konuları inceler ve analiz eder. Bu, sanat performanslarından tiyatro ve dans gibi alanlardan, günlük yaşamda sergilenen roller ve davranışlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsar.

Engin'e göre performans; insanlığın var olmasıyla birlikte arayış içinde olmasına dikkat çeken engin performans sürecini şu şekilde açıklar. "Performatif insan, uzun bir süreç boyunca, ilkelikten modernliğe uzanan yaşam serüveninde, yaşamın temellerini değiştirmenin sonucunda, kendisini özünü arama çabasında bulur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, bu arayış, farklı disiplinlerin insanı yeniden tanımlama ve özellikle insanın 'performatif' bir varlık olduğunu vurgulama çabalarıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, insan için canlı bir varlık olmanın anlamını yeniden hatırlatarak döngünün tamamlanması yolunda ilerler." (Engin, 2016: 3).

Performans kavramı, günümüzde sanatın yanı sıra iş dünyası, eğitim ve iletişim gibi alanlarda da önemli bir yere sahiptir. Sunum yaparken, bir konuşma yaparken veya bir proje üzerinde çalışırken, aslında bir performans sergileriz. Bu performanslar, başarıya ulaşmamızda ve etkileşimde bulunduğumuz diğer insanlarla bağ kurmamızda kritik bir rol oynar.

Varoluşumuzun bir parçası olan performans, hayat mücadelemizin bir yansımasıdır. İster bilinçli olarak isterse de bilinçsizce gerçekleşsin, performanslarımız bizi tanımlar ve toplum içindeki yerimizi belirler. Bu nedenle, yaşamımızı daha derinlemesine anlamak ve etkili iletişim kurmak için performansı anlamak ve değerlendirmek önemlidir.

5.2. Performansın İç Dünyası

Carlson 'un aşağıda belirtmiş olduğum sözleri yeni bir başlık oluşturmama ve bu başlık altında yeni düşüncelerimin toplanmasını vesile oldu. Başlangıçta Richard Schechner tarafından dile getirilen ve daha sonra Marvin Carlson tarafından genişletilen bu alıntı, performansın temelinde seyircinin varlığının önemini vurgular. Performans, bir etkinliğin gerçekleştiği anın ve mekânın ötesinde, bir izleyici kitlesi ile etkileşim içinde gerçekleşir. Bu alıntı, performansın sadece performansı sergileyen kişi veya grup için değil, aynı zamanda bir izleyici kitlesi tarafından algılanması, yorumlanması ve değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.

“Performans her zaman biri için performanstır; onu bir performans olarak tanımlayacak ve değerlendirecek bir tür seyirci, o kişinin kendisi bile olsa şarttır” (Carlson, 2013’ten aktaran Özdemir vd., 2022, s. 139).

Performansın, sadece sahne üzerindeki fiziksel eylemlerle sınırlı olmadığı, aynı zamanda izleyici ile etkileşim ve iletişim içinde olduğu vurgulanır. Bu bağlamda, performans sanatı, bir etkinlik boyunca ortaya çıkan deneyimin bir parçası olarak seyirci ile performans arasında etkileşimi kapsar. Performansın başarısı veya etkisi, seyircinin algısı ve yorumuyla belirlenir.

Örneğin, bir tiyatro oyunu sahnelendiğinde, oyuncuların performansı kadar seyircinin tepkisi ve algısı da önemlidir. Seyircinin performansı nasıl algıladığı, hangi duyguları deneyimlediği ve ne tür bir etki yarattığı, performansın değerlendirilmesinde kritik bir rol oynar. Aynı şekilde, bir müzik konserinde sanatçıların performansı ile birlikte seyircinin tepkisi, etkinin tam anlamıyla gerçekleşmesini sağlar.

Performans, insan deneyiminin çeşitli yönlerini ifade etme ve paylaşma biçimlerinden biridir. Bireysellik ise her bireyin kendi benzersiz kimliği, deneyimi ve perspektifiyle dünyayı algılaması ve şekillendirmesidir. Performans ve bireysellik arasındaki ilişki karmaşıktır ve birçok farklı şekilde anlaşılabilir. Bir yandan, performans bireyin kendini ifade etme ve kimliğini keşfetme aracı olarak işlev görür. Sahnedeki bir oyuncunun, dansçının veya müzisyenin performansı, kendi iç dünyalarını, duygularını ve düşüncelerini ifade etme ve dışa vurma şeklidir.

Bireysellik, performans sanatçısının kendine özgü tarzını, yaratıcılığını ve perspektifini yansıtır. Her performans, sahne üzerindeki sanatçının bireysel deneyimlerinden ve duygularından beslenir ve bu deneyimlerin izleyicilere aktarılmasını sağlar.

Performans, aynı zamanda izleyicilerle olan etkileşim yoluyla da bireysellikle bağlantılıdır. İzleyiciler, bir performans izlerken kendi deneyimlerini, duygularını ve yorumlarını getirirler. Her izleyici, performans kendi bakış açısından değerlendirir ve yorumlar. Bu, performansın anlamının ve etkisinin her izleyici için farklı olabileceği anlamına gelir. Bireysel izleyici deneyimleri, performansın anlamını ve etkisini zenginleştirir ve çeşitlendirir. Bireysellik aynı zamanda performans sanatının çeşitliliğini de besler. Farklı kültürlerden, geçmiş deneyimlerden ve farklı yaşam tecrübelerinden gelen sanatçılar, kendi bireysel bakış açılarından etkilenecek benzersiz performanslar ortaya koyarlar. Bu çeşitlilik, performans sanatını zenginleştirir ve izleyicilere farklı bakış açıları sunar.

Performans ve bireysellik arasındaki ilişki, karmaşık ve karşılıklı olarak etkileşimli bir şekildedir. Performans hem sanatçının hem de izleyicilerin bireysel deneyimlerini ifade etme ve paylaşma alanı olarak işlev görür. Her performans, sahnedeki sanatçının kendi bireyselliğini yansıttığı gibi, izleyicilerin de kendi bireysel perspektiflerini yansıtır. Bu etkileşim, performans sanatının zenginliğini ve çeşitliliğini oluşturur.

Kültürel performanslar, bir toplumun veya grubun belirli bir ortamda geleneksel olarak icra ettiği gösteri veya etkinliklerdir. Bu performanslar genellikle toplu olarak gerçekleştirilir ve toplumun ortak değerlerini, inançlarını ve kimliğini yansıtır. Ancak, Mevlevî sema törenleri gibi örneklerde, bireysellik ve kişisel içsel deneyimler önemli bir rol oynar.

Mevlevî sema törenlerinde, semazenlerin (dervişlerin) dönerek gerçekleştirdiği ritüel hareketler, bireysel deneyimlerin ve manevi içgörülerin toplu bir performansa dönüşmesini sağlar. Her semazen, kendi iç dünyasını ve ruhsal yolculuğunu ifade

etmek için dönme hareketleriyle bedenini kullanır. Bu, semazenin kendi iç evrenini dışa vurmasına ve manevi derinliklerini görsel olarak sergilemesine olanak tanır.

Bireysellik, semazenin sema töreni sırasında kendi manevi yolculuğunu, duygularını ve düşüncelerini ifade etmesinde önemli bir role sahiptir. Semazen, dönme hareketleriyle ruhsal bir uyum ve içsel denge arayışını sembolize ederken, aynı zamanda kişisel manevi tecrübelerini ve içsel zenginliğini gösterir. Bu, semazenin kendi iç dünyasını keşfetme ve ifade etme sürecidir.

Bireysellik kavramı, semazenin sema töreni sırasında seyirci kitlesine gerek duymadan kendi içsel dünyasını ifade etmesine odaklanır. Semazen, bedenindeki icrayı ruhuna yansıtarak, kişisel manevi derinliğini ve içsel deneyimlerini sergiler. Bu, semazenin kendine özgü bir performans biçimi olan sema törenlerinde bireyselliğin önemini vurgular.

Mevlevî sema törenleri gibi kültürel performanslar, bireysellik ve kişisel içsel deneyimlerin toplu bir şekilde ifade edildiği örneklerdir. Semazenlerin dönme hareketleriyle bedenlerindeki icrayı ruhlarına yansıtarak, kendi iç dünyalarını ve manevi yolculuklarını sergilemeleri, kültürel performansların ve bireyselliğin önemli bir örneğidir. Bu, sema törenlerinin sadece bir topluluğun değil, aynı zamanda bireylerin de manevi ve ruhsal derinliğini ifade etmek için bir araç olduğunu gösterir.

5.3. Performansta İletişim Modu

Hangi alanda olursa olsun, icracı sürekli bir iletişim içindedir. Bu iletişim, doğayı ve içinde bulunan tüm canlı ve cansız varlıkları kapsar; örneğin dağlarda yankılanan sesler veya ay ışığında yansıyan gölgeler gibi.

Özdemir'in aktarımıyla; icracı ile izleyici arasındaki etkileşim, performansta iletişimin önemini vurgular. "Farklı disiplinlerde performansın tanımında iletişim boyutu özellikle öne çıkar. Halkbilimi alanında sözlü kültür performanslarının temelini atan Richard Bauman, performansı bir iletişim biçimi ve iletişimsel etkinlik olarak tanımlar. Ona göre, performans, özenle hazırlanmış, dikkat çekici ve izleyici

için sunulan bir iletişim modudur. Bauman'a göre, performansın detaylı analizi, bu iletişimin sosyal, kültürel ve estetik yönlerini vurgular'' (Bauman, 1992'den aktaran zdemir vd., s. 143).

zdemir'in aktarımıyla; ''Turner iletişimsel bir durumu içeren performans kavramının sadece bir eylem için geçerli olmadığını ve aslında bu kavramın bir süreç için kullanıldığı vurgusunu yapar. Performans tek bir eylem ya da davranıştan ziyade içinde yer aldığı süreç olarak tanımlanır'' (Bell, 2008'den aktaran zdemir vd., 2022, s. 144).



6. KÜLTÜREL PERFORMANS

6.1. Kültürel Performans Nedir?

Kültürel performans, belirli bir kültürün veya topluluğun geleneksel, ritüel veya gösteri amaçlı olarak gerçekleştirdiği herhangi bir tür performanstır. Bu performanslar, dans, müzik, tiyatro, hikâye anlatma, ritüel uygulamalar, gösteri sanatları ve diğer birçok formda olabilir. Kültürel performanslar genellikle belirli bir toplumun tarihinden, inançlarından, değerlerinden ve günlük yaşamından esinlenir.

Kültürel performanslar, bir toplumun kimliğini ifade etmesinin ve kültürel mirasını korumasının önemli bir yoludur. Bu performanslar, belirli bir topluluğun sosyal yapılarını, inanç sistemlerini ve değerlerini yansıtarak toplumun bir parçası olan bireyler arasında bir bağ kurar. Ayrıca, kültürel performanslar genellikle kuşaktan kuşağa aktarılır ve toplumun birliğini ve sürekliliğini sağlar.

Özdemir'in aktarımıyla kültürel performans; "etnografi, antropoloji ve hatta müzikoloji çalışma ve metinlerinde oldukça fazla karşılaştığımız kültürel performans tanımı ilk olarak Milton Singer tarafından 1959 yılında editörlüğünü yaptığı bir kitabın giriş bölümünde rastlanmaktadır" (Özdemir, 2022: 152).

"Singer, belki bütün hakların kendi kültürlerinin belirgin bazı olaylara, yani 'kültürel performanslara' bütün bir kültürü temsilen nakşolduğunu' hem kendileri hem de başkaları tarafından görünebilir olduğunu ve bunların 'kültürel yapıların gözlenebilir en somut birimleri olduğunu düşündüklerini iddia eder.'" (Carlson, 2013'ten aktaran Özdemir vd., 2022, s. 152)

Küçükaksoy' a göre; "Milton Singer, kültürel performansları, belirli bir topluluğa ait önemli içeriklere sahip olan ve ayrıca belirli karakteristik özellikleri içinde barındıran performanslar olarak tanımlar. Kültürel performanslar, oyunlar ve konserlerin yanı sıra duaları, ayin okumalarını, geleneksel seremonileri ve festivalleri içerir. Singer'a göre, kültürel performansların ortak bazı özellikleri bulunmaktadır" (Küçükaksoy, 2017: 1734).

Singer için, kültürel performansların ortak bazı özellikleri vardır:

1) Belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleşmesi ve bir başlangıcı ve bitişi olması: Kültürel performanslar genellikle belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleşir ve belli bir başlangıç ve bitiş noktasına sahiptir. Bu, performansın belirli bir süreç içinde icra edildiğini ve seyircilere sunulduğunu gösterir.

2) Önceden organize edilmiş bir aktivite programı içinde yer alması, programlanmış olması: Kültürel performanslar, genellikle önceden organize edilmiş bir program içinde yer alır. Bu, performansın planlanmış bir şekilde gerçekleştirildiğini ve belirli bir düzen içinde sunulduğunu gösterir.

3) Performansı gerçekleştiren kişilerin, en az bir adet izleyicinin bulunması ve belirli bir mekânın olması: Kültürel performanslar genellikle bir izleyici kitlesi önünde gerçekleştirilir. Bu, performansın bir hedef kitleye yönelik olduğunu ve belirli bir mekânda icra edildiğini gösterir.

4) performansı gerçekleştirmek için bir neden olması: Performansı gerçekleştirmek için bir neden olması: Kültürel performanslar genellikle belirli bir amacı veya nedeni olan etkinliklerdir. Bu, performansın bir mesaj iletmek, eğlendirmek veya bir ritüeli yerine getirmek gibi belirli bir hedefi olduğunu gösterir.

Engin'e göre kültürel performans;

“Kültürel performans, bir toplumun sosyo-kültürel yapısı -bakış açısı, ne yaptığı, neyi nasıl yaptığı, günlük yaşamsal eylemleri, bir araya gelme etkinlikleri ve duygudaşlıkları gibi- hakkında ipucu sunarak, bunu bir araya gelişlerinde sergiledikleri geleneksel ya da en temeldeki ritüelistik edimler aracılığı ile gösterir. Bu gösterim-sergileme, o toplulukla ilgili belli başlı yargılar edinilmesine yardım eder, yol gösterir” (Engin, 2016: 10).

Doç. Dr. Cantekin Elyağutu'nun aktarımıyla kültürel performans;

“Kültürel performans” terimi ise toplumların kültürel yapılarında meydana getirdikleri ve sergiledikleri unsurlar olarak bilinmektedir. Aynı zamanda toplumların kendilerine özgü birtakım özelliklerini daha görünür hale getiren ve bunları ortaya çıkaran bir yapıdır. Dolayısıyla

kaynağı halk olan, geleneklere dayanan dans, müzik, tiyatro, el sanatları vb. bütün kültürel yaratımlar için bu terimi kullanmak mümkündür''
(Cantekin Elyağutu 2017: 195).

Bu görüşlerden yola çıkarak kendi tanımlamamla kültürel performanslar, çoğu zaman belirli bir etkinlik veya törenle ilişkilendirilir. Örneğin, düğünler, bayramlar, dini ritüeller, doğum törenleri, cenaze törenleri ve diğer özel etkinlikler sırasında gerçekleştirilen performanslar, bir topluluğun kültürel kimliğini güçlendirir ve toplumsal bağları güçlendirir. Bu nedenle, kültürel performanslar sadece eğlence veya sanat amaçlı değildir, aynı zamanda bir toplumun kolektif hafızasını ve kimliğini korumak için önemli bir araç olarak kabul edilir.

Kültürel performanslar, sadece sahnedeki bir olayı veya sanatsal bir etkinliği değil, aynı zamanda alımlama, anlamla analiz ve yorumlama süreçlerini de içeren çok katmanlı bir olgudur. Bu katmanlar, performansın farklı yönlerini ve derinliklerini ortaya çıkarırken, izleyicilerin ve katılımcıların deneyimini şekillendirir.

Alımlama süreci, izleyicilerin performansı algılama ve içselleştirme şeklini ifade eder. İzleyicilerin kültürel geçmişleri, deneyimleri ve bakış açıları, performansı farklı şekillerde yorumlamalarına ve anlamlandırmalarına yol açabilir. Bu, performansın nasıl algılandığını ve anlamlandırıldığını etkileyen önemli bir faktördür.

Anlamla analiz aşaması, performansın içeriğini, temalarını, sembollerini ve görsel dilini çözümüleme sürecidir. İzleyiciler, performansın altında yatan derin anlamları keşfetmek için çeşitli görsel, işitsel ve sembolik ipuçlarını dikkate alırlar. Bu, performansın derinliğini ve karmaşıklığını anlamak için kritik bir adımdır.

Yorumlama süreci, izleyicilerin ve eleştirmenlerin performans hakkında fikir belirtme ve değerlendirme sürecidir. İzleyiciler, performansın estetik, kültürel, sosyal ve politik boyutlarını değerlendirirken kendi değerlerini ve perspektiflerini yansıtabilirler. Bu süreç, performansın toplumsal etkisini ve anlamını anlamak için önemlidir.

Bu şekilde, kültürel performansın çok katmanlılığı, izleyicilerin ve katılımcıların aktif olarak performansı alımlama, anlamla analiz etme ve yorumlama süreçlerini içerir. Bu süreçler, performansın etkisi ve anlamı üzerinde derin bir etkiye sahip olabilir ve kültürel etkileşim ve anlam oluşturma süreçlerine katkıda bulunabilir.

6.2. Kültürel Performanslarda Ayna

Özdemir ve Ögüt'ün aktarımıyla:

“Milton Singer, kültürel performans teorisinin temel özelliklerini tanımlarken, Victor Turner ek olarak kültürel performansların birbirine bağlı iki özelliğinden bahseder: Yansıtıcılık (reflective) ve dönüşlülük (reflexive)” (Özdemir ve Ögüt, 2022: 155).

Bu görüşten yola çıkarak; kültürel performanslar toplumun kendisini görmesine ve anlamasına yardımcı olur. Bu performanslar, bir toplumun kendisini nasıl algıladığını ve dış dünyaya nasıl temsil ettiğini yansıtır. Örneğin, bir kültürel festival, bir toplumun coşku, birlik ve dayanışma duygularını yansıtabilirken, tiyatro oyunları veya dans gösterileri, toplumun içsel çatışmalarını veya tarihî deneyimlerini ifade edebilir. Kültürel performanslar aynı zamanda toplumsal değişimin ve dönüşümün bir yansımasıdır. Toplumun içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi koşulların etkisi altında, kültürel performanslar da değişebilir ve dönüşebilir. Bu performanslar, toplumun yaşadığı değişimleri ve uyum sağlama sürecini yansıtarak, geçmişle gelecek arasında köprü kurar.

6.3. Kültürel Performansta İcra Uygulamaları

Performans ve beden hareketi, genellikle soyut bir kavramı, duyguyu veya düşünceyi somut bir deneyim aracılığıyla ifade ederek insanların anlamasını sağlar. Örneğin, bir dans performansı, soyut duyguları veya kavramları beden hareketleri ve müzik aracılığıyla somut bir deneyim haline getirerek izleyicilere aktarır. Dansçıların bedenleri, ritim, akış ve duygusal ifade aracılığıyla bir hikâye anlatır veya bir duyguyu ifade eder. Bu şekilde, soyut bir kavram olan duygu veya düşünce, izleyicilerin deneyimleyebileceği somut bir form haline gelir. Benzer şekilde, tiyatro performansları da soyut fikirleri veya konuları somut bir şekilde görsel ve işitsel deneyimlerle ilişkilendirir. Oyuncuların beden dili, ses tonu ve sahne tasarımı gibi

unsurlar, izleyicilere soyut kavramları somut bir şekilde sunar ve onlarla ilişkilendirir. Bu açıklama, performans sanatlarının nasıl soyut kavramları somut deneyimler aracılığıyla ifade ettiğini ve izleyicilerin bu deneyimleri anlamalarını sağladığını vurgular. Performans ve beden hareketi, insanların duygusal ve zihinsel olarak etkileşime girmelerini ve birbirleriyle bağ kurmalarını sağlayarak, iletişim ve anlamın derinleşmesine katkıda bulunur.

Özdemir’e göre; ‘‘Performans ve beden hareketi, soyut bir ifadenin somut halde sunulması ya da somut ile ilişkisine gönderme yapar’’ (Clarke, 2022 ‘den aktaran Özdemir vd., 2022, s. 162).



7. KÜLTÜREL PERFORMANS VE MEVLEVİ SEMA TÖRENLERİ

7.1. Kültürel Performans Bağlamında Mevlevi Sema Törenleri

Mevlevi sema törenleri, tarih boyunca çeşitli evrelerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Bu törenlerin kökeni, Hz. Mevlânâ'nın öğretileri ve mistik düşünceleriyle derinlemesine ilişkilidir. Semazenlerin giydiği özel kıyafetler, sema törenlerinin önemli bir parçasını oluşturur ve bu kıyafetlerin her biri sembolik anlamlara sahiptir. Ayrıca, sema törenlerinin ritüelleri ve aşamaları da yüzyıllar boyunca belirli bir şekilde şekillenmiş ve gelişmiştir.

Mevlevi sema törenlerinin kültürel bir performans olarak ele alınması, bu ritüelin içerdiği derin manevi ve kültürel boyutları göz önünde bulundurmaya gerektirir. Bu törenler, Mevlevilik geleneğinin bir parçası olarak önemli bir yere sahiptir ve bu geleneğin yaşatılmasında kritik bir rol oynarlar. Semazenlerin sema yaparken sergiledikleri hareketler, müzik eşliğindeki dönüşleri ve ritüelleri, Mevlevi öğretilerini ve mistik düşünceleri temsil eder ve bu nedenle sadece bir gösteriden ibaret değildir.

Hülya Uzun'un "Günümüzde Performans Etkinliği Olarak Mevlevi Seması" adlı çalışmasında, Mevlevi sema törenlerini "Performans" olarak ele almıştır.

"Konya'da yapılan Şeb-i Arus törenlerini de performans olarak değerlendirebiliriz, çünkü bu törenler izler kitlenin önünde yapılmaktadır. Her ne kadar ayinin hemen hemen tüm ritüelleri sahneye taşınsa da yapılan görsellikler, ışıklandırmalar ve seyirciler ile ritüelden uzaklaşılır. Yeni yapılan Mevlânâ Kültür Merkezi'nin tavanına yerleştirilen ışık sistemi ile her selamda farklı renkte ışıklar semazenlerin üzerine verilerek, görsel açıdan da zenginlik katılmaktadır. Ayrıca sema yapılan yer, tekke veya dergâhın semahanesi değil, Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak yapılmış Kültür Merkezi'nin büyük bir salonudur. Diğer taraftan Kültür Merkezi'nin salonu büyük olduğu için Mevlevî Semâ'sının başında yapılan Sultan Veled Devri'ne, sema yapacak semazenlerin hepsi katılmaz, postnişin ile 10-12 semazen katılır ve hemen kırmızı postun önündeki alanda bu bölüm tamamlanır." (Uzun, 2018: 375)

Mevlevi sema törenlerinin sadece bir performans olarak ele alınması, bu ritüelin derin anlamını ve tarihsel kökenlerini göz ardı etmek anlamına gelir. Mevlevi

sema törenleri, sadece bir gösteriden ibaret değildir; aynı zamanda derin manevi ve kültürel bir deneyimi temsil eder. Bu nedenle, bu törenlerin sadece performans olarak değil, aynı zamanda kültürel bir etkinlik olarak ele alınması daha doğru olacaktır.

Kültürel performansın zengin bir ifadesi olan sema töreni, derin manevi ve estetik boyutlarıyla büyüleyici bir deneyim sunar. Özellikle Mevlevi geleneği içinde önemli bir yere sahip olan sema törenleri, ritüel, sembolizm ve estetik öğelerin bir araya geldiği benzersiz bir etkinliktir.

Sema törenleri, semazenlerin dönüş hareketleriyle başlar. Bu dönüşler, evrenin dönüşünü, yaratılışı ve varoluşun döngüsünü sembolize eder. Semazenlerin elbisesi, rengarenk etekleri ve kollarını göğsünde kavrayarak dönme hareketi, izleyicilere bir tür manevi yolculuk sunar.

Ritüel, sema törenlerinin temelini oluşturur. Belirli adımlar ve hareketler, törenin doğru şekilde icra edilmesini sağlar ve derin anlamını güçlendirir. Mevlevilik geleneğinde bu ritüeller, semazenlerin belirli bir disiplin içinde hareket etmelerini sağlar ve izleyicilere mistik bir deneyim sunar.

Mevlevilik, sema törenlerinin kökeni ve ruhunu belirleyen önemli bir unsurdur. Bu gelenek, İslam mistisizminin önemli bir parçası olarak kabul edilir ve sema törenleri, manevi bir bağlamda derin bir anlam taşır. Semazenler, dönüşleriyle Yaradan'a yönelir ve bir tür manevi yükseliş deneyimlerler.

Şeb-i Arus ise sema törenlerinin özel bir zaman diliminde gerçekleşmesine atıfta bulunur. Hz. Mevlâna'nın vefat ettiği gece olan bu gecede, sema törenleri özellikle coşkulu ve duygusal bir atmosferde gerçekleştirilir. Bu gece, Mevlâna'nın ölümünün ardından yaşamının ve öğretilerinin anısına düzenlenen anlamlı bir etkinliktir.

Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde, sema törenleri kültürel bir performansın en kapsamlı ve etkileyici örneklerinden birini oluşturur. Ritüel, sembolizm, estetik ve

maneviyatın birleşimiyle, sema törenleri izleyicilere derin bir deneyim sunar ve Mevlevi geleneğinin önemli bir parçası olarak kültürel mirasımızın zenginliğine katkıda bulunur.

Mevlevi sema törenleri, kültürel performanslar bağlamında büyük bir öneme sahiptir ve çeşitli amaçlarla gerçekleştirilir. Bu törenler, Mevlevilik geleneğinin önemli bir parçası olarak kabul edilir ve bir dizi kültürel, dini ve toplumsal amacı hizmet eder.

Mevlevi Sema Törenleri, geleneksel Türk İslam kültürünün en önemli ve etkileyici unsurlarından biridir. Bu törenler, Mevlâna Celaleddin Rumi'nin öğretileri ve sembolizmi etrafında şekillenmiş mistik bir dans ritüelidir. Kültürel açıdan önemli bir performans olarak kabul edilen bu törenler, döneminin ruhunu ve düşünsel derinliğini yansıtan önemli birer göstereğidir.

Mevlevi Sema Törenlerinin temelini, 13. yüzyılda yaşamış olan ve İslam dünyasında önemli bir mistik figür haline gelmiş olan Mevlâna Celaleddin Rumi'nin öğretileri oluşturur. Rumi'nin felsefesi, insanın Yaradan'a yaklaşma ve onunla birlik olma arayışını işler. Bu arayış, sema ritüeliyle sembolize edilir.

Sema törenleri, dairesel bir mekân içinde gerçekleşir. Bu daire, evrenin bir simgesi olarak algılanır ve insanın Yaratanla olan ilişkisinin döngüsel doğasını temsil eder. Törenin başlangıcında, müzik eşliğinde dervişler yavaşça dönerek hareket etmeye başlarlar. Bu dönüş, evrenin dönüşü ve sürekli değişimini sembolize eder. Dervişlerin beyaz giysileri ise arınmışlığı ve saflığı temsil eder.

Mevlevi Sema Törenleri, sadece bir dans gösterisi olarak değil, aynı zamanda bir ibadet ve meditasyon biçimi olarak da görülür. Dervişler, dönüşlerini Yaradan'a olan bir bağlılık ve teslimiyetin ifadesi olarak yaparlar. Bu ritüel, izleyicilere de derin bir duygusal deneyim sunar ve onları manevi bir yolculuğa çıkarır.

Törenlerde kullanılan müzik de önemli bir unsurdur. Ney, kudüm, rebap gibi geleneksel enstrümanlar, sema ritüelini eşlik eden mistik bir atmosfer oluşturur. Bu müzik, dervişlerin danslarını ve ruhani yolculuklarını destekler ve izleyicilere derin bir etki bırakır.

Mevlevi Sema Törenleri, günümüzde hala Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ve dünyanın çeşitli yerlerinde düzenlenmektedir. Bu törenler, kültürel mirasın yaşatılması ve yeni nesillere aktarılması açısından büyük önem taşır. Ayrıca, farklı kültürlerden insanları bir araya getirerek evrensel bir mesajın paylaşılmasına da aracılık eder.

Mevlevi Sema Törenleri, kültürel performansın en önemli örneklerinden biridir. Mevlâna'nın öğretilerini ve mistisizmi yaşatan bu ritüel, insanın ruhsal derinliklerine hitap eder ve izleyicilere unutulmaz bir deneyim sunar.

7.2. Mevlevi Sema Törenlerinin Kültürel Performans İçindeki Yeri ve Önemi

Hülya Uzun'un Mevlevi sema törenlerinin dejenere olmasıyla ilgili yazısı şu şekildedir;

“Semazenliği sadece para kazanmak için gören kişiler nasıl bir davranış sergileyeceklerini bilemedikleri için sema yapacakları ilahi başlamadan önce ney ile yapılan taksimi yere oturarak dinleyebilmektedirler” (Uzun, 2018: 377).

Bu görüşten yola çıkarak; semazenlerin geleneksel dergâh ve tekkelerde yetişmemesi, günümüzde birçok Mevlevi sema ritüelinin doğru şekilde öğrenilmeden sema törenlerinin gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Bu durum, Mevlevi geleneğinin derinliğini ve anlamını kavramadan yürütülen sema törenlerinin kalitesini etkileyebilir. Dolayısıyla, bu konuda endişe duyan bir kitle bulunmaktadır.

Geleneksel dergâh ve tekkeler, Mevlevilik öğretisinin temelini oluşturan bilgi, deneyim ve öğretilerin aktarıldığı merkezlerdi. Ancak, modernleşme süreci ve toplumsal değişimler, bu kurumların etkisini ve varlığını azaltmıştır. Sonuç olarak, Mevlevilik geleneğini derinlemesine öğrenme ve uygulama fırsatı bulamayan

semazenlerin sayısı artmıştır. Bu durum, sema ritüellerinin doğru bir şekilde icra edilip edilmediği konusunda endişelere yol açmaktadır. Çünkü sema, sadece fiziksel bir gösteri değil, aynı zamanda derin manevi bir deneyimi ifade eder. Sema törenlerinin, semazenlerin içsel gelişimi ve ruhsal derinliği üzerinde önemli bir etkisi vardır. Doğru bilgi ve deneyimden yoksun olan semazenlerin, bu derinliği yansıtmaları güçleşmektedir.

Bu sorunun çözümü için, Mevlevi geleneğinin doğru şekilde öğrenilmesini ve aktarılmasını teşvik eden çabaların artırılması gerekmektedir. Geleneksel bilgi ve deneyimlerin korunması ve yeni nesillere aktarılması için eğitim programları ve kültürel etkinlikler düzenlenmelidir. Ayrıca, semazenlerin ve sema törenlerinin denetlenmesi ve kalite standartlarının belirlenmesi de önemlidir. Bütün bunlar, Mevlevi sema ritüellerinin derin anlamını koruyarak, doğru şekilde icra edilmesini sağlayabilir ve bu geleneğin gelecek nesillere aktarılmasını güvence altına alabilir. Bu sayede, sema törenleri sadece görsel bir şölen olmaktan öte, manevi bir deneyim ve anlam taşıyacak şekilde gerçekleştirilebilir. Kültürel performanslar ve sema, her ikisi de belirli bir kültürün veya topluluğun yaşam tarzını, değerlerini ve inançlarını ifade etmek için kullanılan önemli araçlardır.

Kültürel performanslar, belirli bir toplumun veya kültürün geleneksel olarak gerçekleştirdiği gösteri veya etkinliklerdir. Dans, müzik, tiyatro, hikâye anlatma, ritüel uygulamalar, gösteri sanatları ve diğer birçok formda olabilirler. Kültürel performanslar genellikle bir toplumun tarihinden, inançlarından, değerlerinden ve günlük yaşamından esinlenir. Bu performanslar, toplumun kimliğini ifade etmesinin, kültürel mirasını korumasının ve toplumsal bağların güçlendirilmesinin bir yolu olarak görülür.

Sema, özellikle Mevlevi tarikatının ibadet biçimi olan dönme hareketlerinden oluşan bir ritüeldir. Mevlevi tarikatı, İslam mistisizminin bir dalı olan Sufizm'in bir parçasıdır. Sema, semazenlerin, yani dervişlerin, dönerek Allah'a yaklaşma ve manevi bir deneyim yaşama amacıyla gerçekleştirdiği bir ritüeldir. Dönme hareketleri, evrenin dönüşü ve insanın kendi ekseni etrafında dönerek ilahiyle birleşme simgesidir.

Sema, manevi bir deneyim ve içsel bir yolculuk olarak kabul edilir ve semazenlerin belirli bir disiplin ve hazırlık süreci gerektirir.

Kültürel performanslar genellikle belirli bir toplumun tarihinden, değerlerinden ve günlük yaşamından esinlenirken, sema daha çok manevi bir deneyimi ve ilahiyle birleşmeyi ifade eder. Her ikisi de bir kültürün veya topluluğun kimliğini ifade etmek ve toplumsal bağları güçlendirmek için önemli araçlardır.

Kültürel performans, bir kültürün belirli unsurlarının (müzik, dans, tiyatro, ritüeller, gösteriler vb.) canlı bir şekilde sunulması veya icra edilmesidir. Bu terim, genellikle belirli bir toplumun veya grupların değerleri, inançları, gelenekleri ve kimlikleriyle ilişkilendirilen gösterileri ifade etmek için kullanılır. Örneğin, bir topluluğun geleneksel dansları icra etmesi veya belirli bir hikâyeyi anlatması, kültürel bir performans olarak kabul edilebilir. Bu performanslar, genellikle topluluk içinde bir dayanışma ve kimlik duygusu oluştururken, dışarıdan gelenler için de bir kültürel alışveriş ve anlayış kaynağı olabilir.

Sema, kültürel performansların önemli bir örneği olarak kabul edilebilir. Kültürel performanslar, bir toplumun veya grubun geleneksel olarak gerçekleştirdiği gösteri veya etkinliklerdir ve sema da bu kapsamın içindedir. Ancak sema, özellikle Mevlevi tarikatının ibadet biçimi olan dönme hareketlerinden oluşan özel bir ritüeldir. Sema, semazenlerin -yani dervişlerin- dönerek Allah'a yakınlaşma ve manevi bir deneyim yaşama amacıyla gerçekleştirdiği bir ritüeldir. Bu ritüel, İslam mistisizminin bir dalı olan Sufizm'in bir parçasıdır ve semazenlerin belirli bir disiplin ve hazırlık süreci gerektirir. Sema, manevi bir deneyim ve içsel bir yolculuk olarak kabul edilir ve semazenlerin evrenin dönüşü ve insanın kendi eksenini etrafında dönerek ilahiyle birleşme simgesi olan dönme hareketleri gerçekleştirir.

Dolayısıyla, sema kültürel performansların içinde özel bir yere sahiptir. Diğer kültürel performanslar gibi sema da bir toplumun veya grubun kimliğini ifade etmek, geleneklerini sürdürmek ve diğerlerine aktarmak için bir araç olarak hizmet eder. Ancak sema, özellikle manevi ve dini bir deneyim sunma amacıyla

gerçekleştirildiğinden, diğer kültürel performanslardan farklı bir derinlik ve anlam taşır.

7.3. Sema Törenlerinin Kültürel Performans Bağlamındaki Önemi ve Amacı

Önemi:

1.Kültürel Mirasın Korunması: Mevlevi sema törenleri, Türk ve İslam kültürünün önemli bir parçası olarak kabul edilir. Bu geleneksel törenler, geçmişten günümüze aktarılan ve korunan bir kültürel mirasın bir parçasıdır.

2.Dini ve Ruhsal İfade: Mevlevi sema törenleri, dini bir ritüel olarak kabul edilir ve semazenlerin dönüş hareketi, Yaradan'a yakınlaşma ve ilahi aşkı ifade etme aracı olarak görülür. Bu törenler, katılımcıların ruhsal bir deneyim yaşamalarını sağlar.

3.Estetik ve Sanatsal Değer: Mevlevi sema törenleri, görsel ve işitsel bir şölen sunar. Semazenlerin dönüş hareketleri, müzik ve şiirin bir araya gelmesiyle oluşan bu performanslar, estetik ve sanatsal bir deneyim sunar.

4.Toplumsal Birliktelik ve Dayanışma: Mevlevi sema törenleri, toplumsal birlikteliği ve dayanışmayı teşvik eder. Bu törenler, topluluğun bir araya gelmesini sağlar ve ortak bir kültürel mirasa sahip olduklarını hissetmelerini sağlar.

Amacı:

1.İlahi Aşkı İfade Etmek: Mevlevi sema törenlerinin temel amacı, semazenlerin dönme hareketleriyle ilahi aşkı ve birliği ifade etmektir. Semazenler, dönme sırasında dünyevi bağlardan arınarak, Yaradan'a yakınlaşma sürecini sembolize ederler.

2.Ruhani Deneyim Sunmak: Mevlevi sema törenleri, katılımcılara ruhsal bir deneyim yaşatmayı amaçlar. Müzik, şiir ve semazenlerin hareketleri bir araya gelerek, katılımcıları transa geçirir ve ruhsal bir yolculuğa çıkarır.

3.Kültürel Mirası Korumak ve Yaymak: Mevlevî sema törenleri, Mevlevîlik geleneğinin yaşatılmasını ve yayılmasını sağlar. Bu törenler, genç nesillere bu önemli kültürel mirası tanıtmak ve aktarmak için bir araç olarak kullanılır.

7.4. Kültürel Performans Kavramı Bağlamında Mevlevî Sema Törenlerinin Önemine Dair Başlıklar

Performans bağlamında Mevlevî sema törenleri, kültürel performansların önemli bir örneğidir. Performans, belirli bir toplumun veya grubun geleneksel olarak gerçekleştirdiği gösteri veya etkinliklerdir. Mevlevî sema törenleri, belirli ritüeller ve sembolik hareketlerle dolu bir gösteridir ve Mevlevî tarikatının bir parçası olarak önemlidir.

Performans ve bireysellik bağlamında Mevlevî sema törenleri, Kültürel performans ve bireysellik kavramları, Mevlevî sema törenlerinde önemli bir şekilde bir araya gelir. Bu törenlerde, bireysel bir semazen, kendi içsel deneyimlerini ve manevî derinliklerini sergileyerek bedenindeki icra ile ruhunu ifade eder. Semazen, bu ritüelde bir seyirci kitlesine gerek duymadan, kendi iç dünyasını ve manevî yolculuğunu sembolik olarak dönerek gösterir. Bireysellik, semazenin kendi iç evrenini, duygularını ve düşüncelerini kendi evrenine sunmasını ifade eder. Bu, semazenin sema töreni sırasında kişisel bir bağlantı kurarak kendini ifade etme ve manevî derinliğini sergileme sürecidir. Bu nedenle, Mevlevî sema törenleri, kültürel performans ve bireysellik kavramlarının örneklerinden biri olarak kabul edilebilir.

Performansta iletişim modu bağlamında Mevlevî sema törenleri, semazenlerin dönme hareketleriyle bir iletişim modu sağlar. Semazenler, hareketleriyle hem Allah'a yönelirken hem de izleyicilere sembolik mesajlar iletebilirler. Bu iletişim modu, semazenlerin manevî deneyimlerini paylaşmalarına ve toplumla bağ kurmalarına olanak tanır.

Kültürel performanslarda ayna bağlamında Mevlevî sema törenleri, kültürel performanslarda bir ayna görevi görür. Bu törenler, Mevlevî tarikatının inançları, değerleri ve gelenekleriyle birlikte İslam kültürünün ve tasavvufunun bir yansımasıdır.

Semazenlerin dönme hareketleri, evrenin dönüşü ve insanın ilahiyle birleşmesi gibi kavramları sembolize eder.

Kültürel performansta icra uygulamaları bağlamında Mevlevî sema törenleri Mevlevî sema törenlerinde icra uygulamaları, belirli bir disiplin ve ritüele dayanır. Semazenler, özel bir eğitim sürecinden geçerek sema törenlerini icra ederler. Bu süreçte, semazenlerin bedensel ve zihinsel hazırlıkları önemlidir. Ayrıca, ritüel hareketlerin doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi ve törenin belirli adap ve protokollere uygun olarak icra edilmesi önemlidir. Bu uygulamalar, semazenlerin manevi deneyimlerini güçlendirir ve topluma anlam yükler.



SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevlevi sema törenleri, kültürel performanslar bağlamında çok yönlü bir öneme sahip olmasıyla birlikte; dini, estetik, toplumsal ve kültürel açıdan zengin bir deneyim sunar. Bu törenler, geçmişten günümüze kadar olan süreçte önemli bir yer tutmuş ve gelecek nesillere aktarılması gereken bir miras olarak kabul edilmiştir. Mevlevi sema törenleri, derin manevi ve kültürel değerleriyle büyük bir mirası temsil eder. Günümüzde kültürel değişim ve modernizasyonun etkisiyle, Mevlevi geleneğinin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması önem arz etmektedir.

Bu törenler, insanlara manevi bir bağlamda derin bir deneyim sunar ve toplumumuzun ruhsal ihtiyaçlarını karşılar. Bu nedenle, sema törenlerinin geleneksel ritüelleri ve sembolizmi gelecek kuşaklara aktarılmalı ve yaşatılmalıdır. Bu kültürel performansın gelecek nesillere aktarılmasının önemi, genç kuşakların bu gelenekle tanışması ve ondan etkilenmesiyle daha da belirgin hale gelir. Mevlevi sema törenlerinin, gençler arasında ilgi ve merak uyandırması için eğitim programları ve atölye çalışmaları düzenlenmeli ve bu kültürel mirasın değeri vurgulanmalıdır. Mevlevi sema törenlerinin dijital ortamlarda belgelenmesi ve arşivlenmesi de önemlidir. Bu sayede, gelecek kuşaklar, sema törenlerinin ritüellerini ve manevi değerlerini daha kolay öğrenebilir ve koruyabilirler. Bu belgeleme çalışmaları, sema törenlerinin kültürel miras olarak tanınmasını ve korunmasını sağlar.

Sonuç olarak, Mevlevi sema törenleri kültürel performansın aşağıda belirtilen;

- Belirli ve sınırlı zaman içinde gerçekleşir.
- Önceden düzenlenmiş, planlanmış ve hazırlanmış bir etkinlik programı vardır.
- Bir başlangıç ve sonu vardır.
- Bir dizi icracı, izleyici, bir mekan ve performans bulunur.
- Kültürel ve toplumsal alışkanlıklardan oluşur.

Alt başlıklarını bünyesinde barındırıp, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan genelge ile UNESCO tarafından korunması gereken dünya kültür miras listesine alınmıştır.

Bu başlıkların Mevlevilik ve sema törenleri ile bağdaştırılması şu şekildedir. Mevlevilik geleneğinin doğru bir şekilde aktarılabilceğı tüm mekanlarda, Mevlevi müziğı eşliğinde icra edilir. Belirli kurallar çerçevesinde sergilendiğinden, törenin süresi genellikle aynıdır. Planlı ve hazırlanmış etkinlik programlarının en iyi örneklerinden biri ise Şeb-i Arus'tur. Tören, dört selamlamadan oluşur:1.Selam: İnsanın kulluğunu idrak etmesiyle başlar. 4.Selam: İnsanın kulluğa dönüşmesi ve Kur'an-ı Kerim'den okunan dualar ile son bulur. Mevlevi müziğini icra eden mutrip heyeti (müzisyenler) ve performans sergileyen semazenler sahnede yer alır. Ayrıca, töreni izleyen bir topluluk da bulunur. Mevlevilik, doğuşundan günümüze kadar gelişerek, kendi kültürünü oluşturmuş ve dünya çapında tanınan bir öğreti haline gelmiştir. Bu öğretiler, zaman içinde yayıldığı topraklarda benimsenerek toplumsal alışkanlık haline gelmiştir.

Bu bağlamda Mevlevi sema törenleri, kültürel performansın tüm alt başlıklarını içinde barındıran ve bakanlık tarafından genelge ile koruma altına alınan kültürel bir performanstır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akay, N. (2014). *Başlangıcından Xviii. Yüzyılın Sonuna Kadar Mevlevilik-Devlet İlişkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Harran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa. 41-44.
- Akmaz, A. (2018). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Mevlevi Sema Törenleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(84), s. 425-431.
- Akmaz, A. (2021). Mevlevilik ve Mevlevi Mutfağındaki Bazı Ritüeller. *Academic Social Resources Journal*, 6(28), 1202-1207.
- Bölükbaşı, A. (2011). *Türkiye’de Bir Popüler Kültür Alanı Olarak Tasavvuf: Mevlâna ve Mevlevilik Örneği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 19.
- Çağrı, G. (2020) *Günümüzde Mevlevilik ve Mevlevilikte Değişim Olgusu: Konya ve Bursa Mevlevileri Üzerine Nitel Bir Çalışma*, Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya, 66-67.
- Çetinkaya, Y. (2011). Mevlevilikte Müzik Felsefesi: Mesnevî’de Aşk, Mûsikî, Ney. *İnsan ve Toplum*, 1(2), 57-86.
- Çobanoğlu S. A. (2022). *İstanbul’daki Mevlevi Sema Törenlerinin Kültür Ekonomisi Bağlamında Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Domruk, Y. Ç. (2023). *Kültürel Miras Unsurlarının Destinasyon İmajındaki Rolü: Sema Törenleri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 40-45.
- Elmas, H. (2023). *Anadolu Kültüründe İnanç ve Müziğin Sahneleme Estetiği Yüksek Lisans Tezi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 32-35.
- Elyagutu Cantekin D. (2017). *Güzel Sanatlar Eğitimi Toplum Bilimler Etkileşimi Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Türkiye; Müzik Eğitimi Yayınları, 191-202.
- Engin, G. I. (2016). *Kültürel Performans Bağlamında Edirne Roman Düşünlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 3-6.
- Gönül, M. (2007). *Mevlevîlik ve Musikî*. İstem, (10), 75-89.
- Gürer, B., & Ulupınar, H. (2023). Tasavvufî Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (59), 110-119.
- Karataş, Ö. S. (2008). Mevlevî Âyinlerinin Tarihîsel Gelişimi ve İcrası Üzerine Bir İnceleme. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 145-146.
- Kaygusuz, İ. (2019). *Bir Dinî Grup Olarak Mevleviler (Sosyolojik Bir Araştırma: Konya Örneği)*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 49.

- Kaygusuz, İ. (2020). Cumhuriyet Dönemi Mevleviliğinde Yapısal Dönüşümün Kaynakları ve Günümüz Mevleviliği. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(Özel Sayı-1), 162-192.
- KTB, Kültür ve Turizm Bakanlığı, “ Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü”. <https://Konyakultur.Gov.Tr/Images/Uploads/Files/Sema-Brosuru-Turkce.Pdf> (Son Erişim Tarihi 19.03.2024).
- KTB, Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü”. <https://Aregem.Ktb.Gov.Tr/Tr-345101/Mevlevi-Sema-Toreni.Html> (Son Erişim Tarihi 06.04.2024).
- KTB, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 8 Nisan 2024. <https://Teftis.Ktb.Gov.Tr/Tr-14823/Mevlevilik-Ve-Sema-Torenleri-Hakkinda-Genelge.Html> (Son Erişim Tarihi 08.04.2024).
- Küçükaksoy M. (2017). Müziğin Performans Sürecindeki “Sihirli Birliktelik”: Müzikal Komünitas. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 5(3), 1732-1744.
- Macit, M. (2021). Türk Mûsiki Tarihinde Mevlevi Musikisinin Yeri, Önemi ve Etki Alanları Hakkında Genel Bir Değerlendirme. *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi*, 3(1), 37-54.
- Nuri, Özcan, “Mevlevi Ayini”, Tdv İslam Ansiklopedisi, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Mevlevi-Ayini> (Son Erişim Tarihi 23.03.2024).
- Ösen, S. (2015). *Balkanlarda Mevleviliğin Yayılması ve Kurulan Mevlevîhâneler*. Yeni Türkiye, 1799-1814.
- Özdemir, U., Demir, M., & Ögüt, E. H. (Eds.). (2022). Etnomüzikoloji: *Kültürler ve Müzikler*. İthaki.137-175.
- Schechner, R. *Ritüelin Geleceği: Kültür ve Performans Üzerine Yazılar* (çev. Zeynep Ertan). Dost Yayınları, 258-30.
- Schechner, R. *Ritüelin Geleceği: Kültür ve Performans Üzerine Yazılar* (çev. Zeynep Ertan). Dost Yayınları. 13-38.
- Schechner, R. *Ritüelin Geleceği: Kültür ve Performans Üzerine Yazılar* (çev. Zeynep Ertan). Dost Yayınları.38-62.
- Şan, N. (2018). *Mevlevi Ayinlerinin Eğitim Boyutu*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 40-42.
- Şan, N. (2018). *Mevlevi Ayinlerinin Eğitim Boyutu*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 58-59.
- TDK, Türk Dil Kurumu, <https://Sozluk.Gov.Tr/> (Son Erişim Tarihi 11 Mart 2024).
- Tönel, A. (2013), *Tek Başına Tiyatro*. Kod:eks Yayınevi, İstanbul. 9-12.
- Tönel, A. (2015, 08-11 Nisan). *Uygulayıcısının Gözünden Türkiye’de Happening Sanatı*, Çukurova Üniversitesi I. Uluslararası Sanat Araştırmaları Sempozyumunda sunuldu, Adana.

- Uysal, G. (2016). *Mevlevilik Geleneğindeki Sema Töreni Hareketlerinin Seramik Formlara Yansıması*, Sanatta Yeterlik Çalışma Raporu, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara ,11-13.
- Uysal, G. (2016). *Mevlevilik Geleneğindeki Sema Töreni Hareketlerinin Seramik Formlara Yansıması*, Sanatta Yeterlik Çalışma Raporu, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara ,16-18.
- Uzun, H. (2012). *İslami Uyanış, Çoklu Modernlik ve Popüler Kültür Bağlamında Mevlevi Semasının Dönüşümü: Afyonkarahisar Örneği Olayı*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir. 21-23.
- Uzun, H. (2018). Günümüzde Performans Etkinliği Olarak Mevlevi Semâsı, **9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi: Gelenek görenek ve inançlar**, 4(9) 369-380.
- Yeşil, Y. (2012). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 28-42.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : OĞUZDEĞER Mehmet Selçuk
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Müzikleri Anabilim Dalı	-
Lisans	Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Halkoyunları Bölümü	08/06/2017

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2019-2024	Milli Eğitim Bakanlığı Personeli	Öğretmen

Yabancı Dil

-

Yayınlar

-

Hobiler

Halk Bilimi-Dans Etmek – Enstrüman Çalmak-Doğa Yürüyüşü



T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü



Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Mehmet Selçuk OĞUZDEĞER
Öğrenci No	22920028006
Anabilim Dalı	Geleneksel Türk Müzikleri Anabilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Statüsü	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	KÜLTÜREL PERFORMANS BAĞLAMINDA MEVLEVİ SEMA TÖRENLERİ

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	78
İntihal Tespit Programı	TURNİTİN
Benzerlik Oranı (%)	16
Tarih	16/05/2024

* Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Danışman		Öğrenci
Adı Soyadı	Prof.Dr. Adnan TÖNEL	Mehmet Selçuk OĞUZDEĞER
İmza		
		Tarih 16/05/2024